

N-VA

Analyse

Ico Maly

van
een politieke
ideologie

BIJDRAGE

KEVIN ABSILLIS

DE VLAAMS-NATIONALIST ALS DISCURSIEVE CONSTRUCTIE. BEDENKINGEN BIJ N-VA. ANALYSE VAN EEN POLITIEKE IDEOLOGIE (I. MALY, 2012)

Don't judge a book by its cover. Het Engelse spreekwoord verstrekt deugdelijk advies, maar het dient gezegd dat sommige boekomslagen het de lezer wel lastig maken. *N-VA. Analyse van een politieke ideologie* (2012) heeft zo'n omslag.¹ Het toont een zwart-witfoto van Bart De Wever. Zijn blik priemt even vastberaden als de das strak om zijn nek geknoopt zit, zijn haarsnit is van het type streng-zakelijke zijscheiding. Doorslaggevend voor de betekenis van het beeld is de belettering: de titel is namelijk zo afgedrukt dat het linkerbeen van de kapitale 'A' (uit N-VA) een zwart balkje vormt onder de neus van het N-VA-boegbeeld. Zwart balkje? Zeg maar meteen Hitler-snorretje, want dat is het iconografische spel dat de vormgever hier al dan niet in samenspraak met de auteur, Ico Maly, en de uitgever, EPO, lijkt te hebben opgezet. In deze bijdrage onderzoek ik eerst of Maly's boek subtieler is dan zijn cover doet vermoeden. Vervolgens schets ik de context waarin deze studie tot stand kon komen.

VERLICHTING EN ANTIVERLICHTING

N-VA. Analyse van een politieke ideologie is het proefschrift waarmee Ico Maly in 2012 aan de Universiteit van Tilburg de academische graad van doctor in de cultuurwetenschappen verwierf. De opzet van deze studie is ambitieus en relevant. Maly, die tot

< Het omslag van *N-VA. Analyse van een politieke ideologie*, 2012. [Uitgeverij EPO]

— 1 I. Maly, *N-VA. Analyse van een politieke ideologie*, Antwerpen, 2012.

voor kort het minderhedenplatform KifKif coördineerde en eerder *De beschavingsmachine. Wij en de islam* (2009) publiceerde, wil de ideologie van de N-VA reconstrueren en analyseren, met specifieke aandacht voor de kijk van de partij op mensenrechten, democratie en de kernwaarden van de verlichting, alsook voor hoe ze betekenis geeft aan sleuteltermen zoals natie, identiteit, nationalisme en gemeenschap. Eveneens neemt hij zich voor het een en ander in een historisch kader te plaatsen en na te gaan hoe de retoriek van de N-VA zich tot de geschiedenis van de Vlaamse beweging verhoudt. Ten slotte wil hij onderzoeken hoe de opvattingen van de partij circuleren in de publieke ruimte, niet alleen via radio, televisie en de geschreven pers, maar ook via nieuwe media zoals facebook, twitter en internetfora. Maly hoopt zo te kunnen achterhalen waarom die opvattingen zoveel weerklank krijgen en of zij intussen tot een algemeen aanvaarde, niet langer als een politieke mening te herkennen norm zijn verheven. In de woorden van de auteur: “*slaagt N-VA erin om zonder veel weerstand haar discours te laten circuleren als een normaliteit (een hegemonie)?*”²

Zijn methoden en jargon leent Maly overwegend van de linguïstische pragmatiek en de (online-)ethnografie – wat dit betreft werkt hij in de traditie van zijn promotor Jan Blommaert (Universiteit van Tilburg). Zijn ideologie-, hegemonie- en discoursbegrip is voorts schatplichtig aan Michel Foucault, Norman Fairclough (Critical Discourse Analysis), Roland Barthes en Antonio Gramsci. Essentiëler voor deze studie is echter het begrippenpaar verlichting en antiverlichting, dat de auteur uitvoerig van toelichting voorziet³ en nadien inzet om de ideologie van de N-VA te interpreteren. Dat hij kiest voor antiverlichting en niet voor de in de literatuur meer gebruikelijke term tegenverlichting (*Counter-Enlightenment*, *Gegenaufklärung*), geeft meteen aan hoe sterk deze ‘analyse van een politieke ideologie’ steunt op de classificaties en inzichten van Zeev Sternhell, meer bepaald op diens werk *Les anti-Lumières* (2006).⁴ Met de door Maly gebruikte Engelse vertaling van Sternhells studie *The Anti-Enlightenment Tradition* (2010) heeft N-VA. *Analyse van een politieke ideologie* trouwens een bepaalde stijl gemeen. ‘Anti’ werd gezet in een Gotische letter, die de lezer via evidente asso-

— 2 I. Maly, N-VA [...], p. 15.

3 I. Maly, N-VA [...], pp. 91-150.

4 In mindere mate maakt Maly gebruik van het werk van Jonathan Israel, dat genuanceerder is dan Sternhells boek en alleen al op grond van zijn reikwijdte zelfs zijn scherpste critici de adem beneemt. Dat neemt niet weg dat ook Israel wordt gedreven door een nogal puristische classificatiedrang. Voor hem bestaat er een ‘radicale verlichting’, waarvoor Spinoza het filosofisch fundament legde en die werd bedreven door figuren als Diderot en d’Holbach. Dit is voor Israel de goede en authentieke verlichting waarvan de normen en opvattingen ons vandaag tot voorbeeld moeten strekken. Daarnaast onderscheidt hij een ‘gematigde’, door compromisdenken (in het bijzonder over religieuze *besognes*) gecompromitteerde en daardoor verraderlijke variant van de verlichting waarvoor hij figuren als Locke, Voltaire, Rousseau en Kant aansprakelijk stelt. Het ironische is dat Sternhell en Israel het onderling helemaal niet eens zijn over wie nu de echte helden zijn van de verlichting. Het is een van de vele theoretische punten waar Maly geen ogenblik bij stil staat. Zie over Sternhell en Israel o.a. S. Moyn, Mind the Enlightenment, in: *The Nation*, 12 mei 2010. <http://www.thenation.com/article/mind-enlightenment#>, laatst geraadpleegd op 1 juli 2015. Zie ook het verhelderend overzichtsartikel: A. De Dijn, The political enlightenment. From Peter Gay to Jonathan Israel, in: *The Historical Journal*, jg. 55, 2012, nr. 3, pp. 785-805.

ciaties van meet af aan diets (dietsch!) moet maken hoe fout die hele antiverlichting wel niet was. Deze typografisch aangezette polemiektrekt Sternhell door in zijn boek. Daarin neemt hij het op voor het 'franco-kantiaanse' project van de verlichting (Kant, Rousseau, Voltaire, Condorcet...) dat hij meent te moeten verdedigen tegen horden van vijanden die samen de antiverlichtingstraditie vormen. Sternhell doet dit met een verbeterheid die elke kanttekening bij het geloof in de ratio van het autonome individu, het wetenschappelijke en technische vernuft en de universele mensenrechten houdt voor een voorteken van het nationaalsocialisme. De meest perfide antihelden in Sternhells boek zijn Edmund Burke (1729-1797), controversieel criticus van de Franse Revolutie, en Johann Gottfried Herder (1744-1803), Kants meest gedreven opponent en de grondlegger van het cultuurnationalisme. Dat rijtje wordt echter, behalve met enkele *usual suspects* (De Maistre, Sorel, Croce...), aangevuld met de namen van onder anderen Taine, Carlyle, Nietzsche, Spengler en Gadamer. Zelfs Isaiah Berlin, de historicus die het begrip 'Counter-Enlightenment' bekendmaakte, wordt door Sternhell weggezet als een agent van de vijand, net als de Pools-Britse socioloog Zygmunt Bauman.⁵ John Grays benadering van de verlichting heet dan weer "desastreus".⁶

VAN HELE EN HALVE KARIKATUREN

Hier is niet de plaats om uitvoerig stil te staan bij Sternhell, die voor zijn fanatisme en de blinde vlekken die er het gevolg van zijn in de vakbladen voldoende is bekritiseerd. Citerenswaardig is wel Darrin McMahon, de auteur van *Enemies of the Enlightenment* (2001), die in *The Journal of Modern History* over *The Anti-Enlightenment Tradition* opmerkte: "For those standing on the barricades (...) this book may be of some use in striking down the enemy. But all who desire more than a blunt instrument to defend the Enlightenment or engage with its detractors will want to look elsewhere."⁷ McMahons woorden mogen in het licht van deze bespreking namelijk visionair heten.

Al gauw blijkt Maly Sternhels studie als een botte bijl te hanteren om de vijand te lijf te gaan. Hij strijpt de halve karikaturen van Sternhell tot hele karikaturen en speelt ze vervolgens uit tegen de Vlaamse beweging in het algemeen en de N-VA in het bijzonder. Sterk steunend op populariserend werk van Marc Reynebeau, en in mindere mate op syntheses van Lode Wils en Louis Vos, komt Maly in zijn geschiedenis van de Vlaamse beweging als antiverlichtingsstroming tot beweringen als: "De dominante ideologie in de Vlaamse Beweging is al [in de 19de eeuw, k.a.] heel duidelijk geïnspireerd door het organisch antiverlichtingsdenken."⁸ Of deze: "Na 1898 begint de vooruitgang rond de taalwetgeving te stagneren en groeit het ongenoegen bij (een radicale fractie van) de

5 Z. Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition*, New Haven, 2010, p. 438, n. 38.

6 Z. Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition* [...], p. 447, n. 6.

7 D. McMahon, Reviewed work(s): *The Anti-Enlightenment Tradition*. By Zeev Sternhell, in: *The Journal of Modern History*, vol. 83, 2011, nr. 1, pp. xii; 532. <http://www.jstor.org/stable/10.1086/658003>, laatst geraadpleegd op 1 juli 2015.

8 I. Maly, *N-VA* [...], p. 136.

*Vlaamse Beweging. Tevens begint een Herderiaans nationalisme, met het bijhorende organisch denken, zijn intrede te doen bij kleine radicale groepen binnen de Vlaamse Beweging.*⁹ Derde voorbeeld: *"Het vastleggen van de taalgrens kan worden gezien als een materiële vertaling van het Herderiaanse nationalisme."*¹⁰

Het is misschien niet volstrekt onbegrijpelijk dat iemand op grond van de beschikbare syntheses zo'n benijdenswaardige stelligheid bereikt. Toch kan worden verondersteld dat grondig onderzoek minstens een gelaagder beeld zou hebben opgeleverd. Het belang van de vraag hoe het denken van Herder en Burke de Vlaamse beweging heeft gevormd, staat buiten kijf. Vele onderzoekers hebben aangenomen dat Herder een grote impact had op de vroege Vlaamse beweging,¹¹ maar deze impact is nooit grondig gedocumenteerd. Eigen verkennend onderzoek leert dat Willems, Conscience, Van Duyse, Blommaert, Snellaert en andere vroege flaminganten Herders werk slechts zelden vermelden. Een prominente plek in hun bibliotheken lijkt dat werk ook al niet te hebben ingenomen, in tegenstelling tot titels van Franse denkers als Jean-Jacques Rousseau en Voltaire. In dit verband is het betekenisvol dat Van Duyses gevleugelde woorden *'De tael is gansch het volk'*, die vaak de herderiaanse kern van de Vlaamse beweging zijn genoemd,¹² verwijzen naar een beroemd *bon mot* van de verlichte encyclopedist George Buffon (*"le style est l'homme"*) en dus niet naar een of andere Duitse romanticus.¹³ Om maar te zeggen dat mentaliteitsgeschiedenis slechts zelden het patroon van zuivere dichotomieën volgt.

Hiermee is overigens nog niet gezegd dat de invloed van Herder op de Vlaamse beweging wordt overschat – indirect zal die bijvoorbeeld via de Grimms en von Fallersleben beslist een rol hebben gespeeld – wel dat die invloed onvoldoende is bestudeerd. Helemaal niet bestudeerd is die in ieder geval door Ico Maly, die zich voor zijn bewegingen zoals gezegd verlaat op een smalle basis van populariserende en samenvattende secundaire literatuur. Dit laatste verklaart allicht waarom Maly over de mogelijke invloed van Burke op de Vlaamse beweging zo weinig te rapporteren heeft. In de synthetiserende literatuur is daarover immers niets te vinden. Hiermee is al evenmin gezegd dat die invloed volslagen irreëel zou zijn. Op grond van zijn afkeer voor de verabsolutering van de rede, de imperialistische dynamiek van de Franse Revolutie en utopische visioenen van een radicaal nieuw begin zou Hendrik Conscience bijvoorbeeld met de opvattingen van Burke in verband kunnen worden gebracht, al zijn er

9 I. Maly, N-VA [...], pp. 139-140.

10 I. Maly, N-VA [...], p. 146.

11 Bijvoorbeeld P. Couttenier, *Nationale beelden in de Vlaamse literatuur van de negentiende eeuw*, in: K. Deprez & L. Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn, 1999, pp. 60-69 (62); Br. De Wever, *From Language to Nationality*, in: P. Broomans, G. Jensma & H. Vandevoorde (red.), *The Beloved Mother tongue. Ethnolinguistic Nationalism in Small Nations*, Leuven, 2008, pp. 49-61 (52); J. Vlasselaers, *Literair bewustzijn in Vlaanderen, 1840-1893. Een codereconstructie*, Leuven, 1985, p. 109 e.v.

12 Bijvoorbeeld J. Blommaert, *The long language-ideological debate*, in: *Journal of Multicultural Discourses*, jg. 6, 2011, nr. 3, pp. 1-16 (8).

13 Cf. J. Leerssen, *De bronnen van het vaderland. Taal, literatuur en de afbakening van Nederland, 1806-1890*, Nijmegen, 2006, p. 111.

voor zover ik weet geen bronnen bekend die deze veronderstelling staven. Het punt hier is echter dat Maly zijn aan anderen ontleende aannames bijzonder voortvarend interpreteert en geen noemenswaardige inspanning doet om ze te documenteren en te testen.

MAGERE ANTWOORDEN

Na de historische contextualisering volgt een uitvoerig deel waarvan de titel de voorname these onderstreept: *'De N-VA en de strijd tegen de verlichting'*. De auteur probeert hier aannemelijk te maken dat de partij van De Wever, in tegenstelling tot wat ze zelf beweert, de waarden van de verlichting niet verdedigt, maar bestrijdt. Dat die strijd niet open en bloot wordt gevoerd, is volgens Maly een kwestie van strategie. De Wever en compagnie doen alleen maar *alsof* ze tolerant, democratisch en rationeel zijn om zich te kunnen distantiëren van het openlijk xenofobe Vlaams Belang.¹⁴ Het enige noemenswaardige verschil tussen beide Vlaams-nationalistische partijen schuilt volgens hem in de *"verpakking van het politieke project"*.¹⁵ Wat dit betreft vraagt de lezer zich wel even af waarop deze vergelijking berust, aangezien de auteur in dit proefschrift a) het discours van het Vlaams Blok/Belang niet bestudeert en b) zich sowieso alléén met de verpakking, namelijk de formele en informele retoriek van de N-VA, heeft beziggehouden. Los daarvan kan worden opgemerkt dat Maly zich ditmaal wel in de primaire bronnen heeft verdiept, al beperken die zich hoofdzakelijk tot columns, opiniestukken en uitspraken van Bart De Wever. Die brengt hij doorlopend in verband met ideeën van Burke en Herder en/of aan hen schatplichtige opvattingen, om aan te tonen dat de N-VA behoort tot de door Sternhell gedefinieerde antiverlichtingstraditie. Herder even daargelaten is dat al met al nog niet zo moeilijk, aangezien De Wever Burke zelf heeft aangewezen als zijn intellectuele rolmodel. Het vervelende is echter dat Maly's Burke een rudimentaire samenvatting is van het toch al niet overdreven genuanceerde beeld dat Sternhell van de Ierse grondlegger van het conservatisme ophangt. Bovendien vallen bij Sternhell niet de antwoorden te rapen op de vragen die er hier toe doen: Hoe leest De Wever Burke? Hoe verhoudt die lezing zich tot Maly's eigen, grondige en systematische lectuur van Burke? Welke rol heeft Burke gespeeld in de geschiedenis van de Vlaamse beweging? Als die rol minimaal zou zijn, waarom is De Wever dan zo door Burke aangetrokken? En waarom heeft het tot De Wever geduurd voordat Burke en zijn 'identiteitsconcept' in het Vlaams-nationalistische denken werden geïntroduceerd? Op vragen als deze krijgt de lezer geen of slechts magere antwoorden.

Een kwestie die eveneens overhaast wordt afgehandeld, is hoe De Wevers 'burkeaanse' en 'herderiaanse' cultuurnationalisme precies rijmt met neoliberalisme. Maly

14 I. Maly, N-VA [...], p. 193.

15 I. Maly, N-VA [...], p. 198.

noemt de N-VA-voorzitter namelijk een “*neoliberale nationalist*”,¹⁶ maar gaat licht over de vaststelling dat pleiten voor zo veel mogelijk vrije marktwerking en een principiële achterdocht tegenover de overheid zich moeilijk laten verzoenen met waarden als gemeenschapszin, sociale cohesie en nationale solidariteit. Is De Wevers nationalistische discours dan onderschikt aan een neoliberale agenda of is het eerder omgekeerd? En hoe verhoudt De Wevers neoliberalisme zich tot de verlichting en de erfenis van de Vlaamse beweging?

In het derde en vierde deel van dit proefschrift brengt Maly verslag uit van zijn onderzoek naar de manier waarop de N-VA de massa- en sociale media bespeelt en zo een ‘master-narratief’ uitdraagt. Helaas verzandt dit deel in voorspelbare bevindingen van het type “*De Wever construeert een imago van zichzelf als onkreukbaar, als rechtlijnig en waarheidsgetrouw*”.¹⁷ Zijn er dan politici die zichzelf liever voorstellen als leugenachtig, onbetrouwbaar en onstandvastig? En wat met de vaststelling dat De Wever zich voor doet als een groot leider, een oplosser van problemen en een man die begrijpt wat er leeft onder het volk? Is die strategie zo verschillend van andere politici van andere strekkingen, nu of vroeger, in Vlaanderen of in de rest van de wereld? Mogelijk wreekt zich hier de door Maly gekozen methodologie die de onderzoeksresultaten kennelijk nauwelijks hoger kan tillen dan het niveau van de parafrase. Misschien had een op metaforen en mentale schema’s toegespitste aanpak à la George Lakoff (auteur van o.a. *Metaphors we live by*, 1980, en *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*, 2004) meer interpretatieve diepgang kunnen creëren. Te denken valt in dit verband aan *De woorden van Wilders en hoe ze werken* (2010) van Jan Kuitenbrouwer, die met Lakoffs methode aan de slag ging om het vertoog van Geert Wilders te analyseren. Het resultaat mag zeker niet over de hele lijn geslaagd heten, maar biedt in ieder geval meer inzichten in het ‘metanarratief’ van Wilders dan Maly’s boek in dat van De Wever.

De ‘casussen’ die Maly in hoofdstuk 7 presenteert als illustraties van hoe goed de communicatie van de N-VA rendeert, zijn sporadisch interessanter. De door Maly nauwgezet gereconstrueerde geschiedenis van De Wevers oneliner ‘België is de optelsom van twee democratieën’ laat zien hoe een politiek gemotiveerde uitspraak gebanaliseerd raakt en door neutrale of neutraal geachte waarnemers al te kritiekloos wordt gebezigd. Wel is het nog maar de vraag hoe “*nieuw*”¹⁸ de uitspraak van De Wever werkelijk is. Als diens statement in essentie betekent dat hij België “*reduceert tot twee homogene blokken - Vlamingen en Franstaligen - die elk een eigen opinie hebben*”,¹⁹ dan is het niet moeilijk om precedenten te bedenken. Jules Destrée bijvoorbeeld, die in 1912 koning Albert I in zijn beroemde open brief schreef dat hij niet over Belgen, maar over Walen en Vlamingen regeerde. Driekwart eeuw daarvoor al had Hendrik Conscience in het voorwoord van *De Leeuw van Vlaenderen* geschreven dat het Belgische staats-

16 I. Maly, N-VA [...], p. 506.

17 I. Maly, N-VA [...], p. 285.

18 I. Maly, N-VA [...], p. 312.

19 I. Maly, N-VA [...], p. 310.

bestuur “*twee onderscheidene volken onder eenen scepter*” verenigde.²⁰ Niet dat Destrée of Conscience er dezelfde agenda als De Wever op nahielden – verre van –, maar dit soort uitspraken hebben ongetwijfeld mee de discursieve opening gemaakt die de N-VA vandaag benut.

DE ‘REALITEIT’ VAN ICO MALY

Maly’s antwoord op de vraag of “*N-VA erin [slaagt] om zonder veel weerstand haar discours te laten circuleren als een normaliteit*” mag aan het eind van deze in totaal meer dan zeshonderd bladzijden beslaande rit dan bepaald niet verrassend heten, veront-rustend klinkt het wél:

*“De Wever en zijn N-VA staan vandaag in het centrum van de macht. Hun discours en hun ideologische overtuiging zijn vandaag een Barthesiaans nulpunt, ze worden niet meer herkend als ideologie, maar circuleren als waarheid.”*²¹

Met andere woorden, Vlamingen laten zich massaal en zonder de minste weerstand door de malafide discursieve praktijken van de N-VA inpakken. Hun bewustzijn is vals. Dat van de gediplomeerde discours-analyticus daarentegen natuurlijk niet, maar hoe die als vurig verdediger van de enige ware verlichting na de bovenstaande diagnose nog kan geloven in een “*verzameling rationele individuen die op basis van de rede en de democratie aan anderen het recht geven om hen te besturen*”,²² wordt stilaan raadselachtig.

Wie echt wil weten of we in een schijndemocratie leven, stelt zich beter even de vraag waarom Maly er zo op uit is om De Wever te ontmaskeren als een volbloed cultuurnationalist en zijn partij als een verlengstuk van de antiverlichtingstraditie. Zijn mis-sie lijkt toch te veronderstellen dat velen gechoqueerd zouden zijn door het zwart-op-witte bewijs dat De Wever de verworvenheden van de verlichting wil afschaffen. Relatieveert dat de door Maly geponeerde hegemonie van de antiverlichting niet alvast een beetje? Bovendien: hoe verklaart Maly dat spraakmakers uit de meest diverse hoeken – van Luc Tuymans tot Guy Verhofstadt, van Paul Goossens tot Mia Doornaert, van Luc Huyse tot zowat elke Vlaamse schrijver met enige naam – een grote, doorgaans met morele argumenten verantwoorde afstand bewaren tot de N-VA, hoe hard die partij zich ook uitslooft om civiel, redelijk en democratisch over te komen?

De zaak is voor een keer echt vrij simpel: Maly’s conclusie negeert dat sinds de doorbraak van het Vlaams Blok in de jaren 1990 wellicht geen enkele ideologie feller en openlijker werd gecontesteerd dan nationalisme in het algemeen en Vlaams-nationalisme in het bijzonder. De doorbraak van de N-VA naar het centrum van de po-

——— 20 H. Conscience, *De leeuw van Vlaenderen of de Slag der Gulden Sporen* (1302), E. Vanhoutte (ed.), Antwerpen, 2012, p. 15.

21 I. Maly, N-VA [...], p. 499.

22 I. Maly, N-VA [...], p. 197.

litieke macht heeft daar al met al niet zo veel aan veranderd. Onwillekeurig illustreert Maly dit trouwens zelf. In zijn boek verwijst hij geregeld naar opiniestukken die de ideologie van de N-VA viseren, alsook naar breed gedragen verzet en de meest uiteenlopende tegenstemmen.²³ Op p. 171 schrijft hij dat *“meer dan tweehonderd artiesten, auteurs, acteurs, activisten, wetenschappers en journalisten”* in een toonaangevend dagblad *“stelling [hadden genomen] tegen het ‘Vlaams-nationalistische discours over cultuur en identiteit’”*, op p. 313 dat *“eminente wetenschappers”* lijnrecht tegen de overtuiging van de N-VA in pleiten voor een herfederalisering. Zijn formuleringen wekken alvast niet de indruk dat de oppositie tegen de N-VA tot de marge is veroordeeld, laat staan dat de boodschap van die partij niet meer als een ‘ideologie’ zou worden herkend. Verzet tegen Vlaams-nationalisme manifesteert zich zelfs in de populaire cultuur. Denk aan Clouseau, dat in 2009 het door Geert Bourgeois weinig sportief onthaalde lied *‘Leve België’* uitbracht, of aan de druk bijgewoonde en opnieuw door uiteenlopende artiesten gesteunde 0110-concerten in 2006. Ook deze feiten brengt Maly in herinnering,²⁴ maar ze remmen nergens zijn doem- en complotdenken af. Het lijkt me nochtans dat deze observaties hem de vraag hadden moeten ingeven of er naast het in de publieke ruimte inderdaad nadrukkelijk aanwezige discours van de N-VA, niet ook een allesbehalve verwaarloosbaar tegen-discours bestaat, of wellicht nog juister, een cluster van alternatieve discourses. En of die alternatieve discourses geen eigen ‘frames’ hanteren en ‘hegemonieën’ vestigen, en, jawel, macht uitoefenen. Misschien hebben die frames wel effect op hoe Maly de realiteit waarneemt? Willekeurig voorbeeld: op p. 287 schrijft Maly over de N-VA: *“De partij kiest de slachtofferrol. Ze koestert het zogenaamde calimerocomplex.”* Voor zover zijn toon in dit proefschrift al ergens descriptief mag heten, verlaat hij die hier om zich te bedienen van een populaire metafoor die de N-VA associeert met kleinzerigheid, bekrompenheid en gebrek aan zelfkritiek. Het punt is niet dat deze verwijten niet geregeld van toepassing zouden zijn op de N-VA – persoonlijk denk ik net als Maly veeleer het tegendeel – maar het lijkt er toch op te wijzen dat er een traditie bestaat die de N-VA wel degelijk problematiseert, bestrijdt, terechtwijst.

Voor alle duidelijkheid: de hoop op een volstrekt neutrale, waardenvrije menswetenschap is naïef. Zeker in een uiterst gevoelig debat als dat over de geschiedenis en betekenis van het Vlaams-nationalisme dreigen observatoren, of ze dat nu willen of niet, al gauw medespelers te worden. Dat Maly een onderzoeker met een mening is en die mening in de publieke ruimte uitdraagt, valt toe te juichen. Maar van een wetenschapper mag je eisen dat onderzoek voorafgaat aan mening. Veel wijst erop dat hier de omgekeerde weg is gevolgd: dit proefschrift lijkt een poging om een vorm van activisme wetenschappelijk te onderbouwen. Het eindresultaat is een uit veralgemeningen, normatieve vooronderstellingen²⁵ en met aplomb gebrachte maar zelden grondig on-

23 Bijvoorbeeld: I. Maly, N-VA [...], p. 218.

24 I. Maly, N-VA [...], p. 274.

25 Bijvoorbeeld: *“Hendrik De Man ontdoet zijn socialisme van elke marxistische en dus rationale invloed.”* I. Maly, N-VA [...], p. 143. Over het nationalisme van De Man, zie H. Van Velthoven, *Vorbij het nationalisme? Nationalisme en socialisme*, in: H. Van Velthoven, *Waarheen met België. Van taalstrijd tot*

derbouwde beweringen opgetrokken werkstuk. Het leest als een langgerekt en helaas ook nog eens beroerd geschreven²⁶ opiniestuk waarin de auteur zijn hele corpus draait en keert tot het tot de laatste komma in zijn aan Sternhell ontleende schemaatje past. Nergens toont de auteur zich bereid om zijn eigen hypothesen ter discussie te stellen, bijvoorbeeld door andere, zelfs nog maar aanvullende verklaringen voor de door hem gedane observaties te onderzoeken.

Het verbijsterende is dat Maly niet alleen De Wever en zijn partij tot een van elke contradictie, paradox en evolutie gespeend fenomeen weet te reduceren, maar net zo goed andere schrijvers en denkers die hij door omstandigheden op zijn weg vindt. Als De Wever de Amerikaanse socioloog en nationalismedeskundige Craig Calhoun aanhaalt als een onverdachte, want progressief geachte bron om aspecten van nationalisme te legitimeren, interpreteert Maly dit meteen als een strategie om de gematigde kiezer te overtuigen. Tot daar aan toe, is de lezer geneigd te denken, maar Maly laat het er niet bij. Hij onderwerpt Calhoun ogenblikkelijk, nota bene op grond van één nauwelijks twintig bladzijden tellend artikel, aan een morele inquisitie. Twee bladzijden later volgt dit vonnis: "*Calhoun is even 'progressief' als Herder en zet net als hem [sic], in naam van de diversiteit en culturele variabiliteit, een aanval in op de waarden van de verlichting.*"²⁷ Hopla, alweer een gezworen vijand van de verlichting ontmaskerd!

In de methodologische verantwoording van zijn proefschrift noteert Maly: "*De realiteit is (...) gelaagd, kaleidoscopisch en complex en het is die realiteit die moet worden beschreven en geïnterpreteerd.*"²⁸ In het licht van wat daarop volgt, klinkt deze bespiegeling potsierlijk. De 'realiteit' die Maly heeft bestudeerd, is juist van een verbluffende eenvoud: helden staan tegenover booswichten, feiten tegenover leugens, wit tegenover zwart. En tegenover het 'valse bewustzijn' van de Vlaming plaatst Maly zijn eigen werkelijkheid: het complot van Adolf De Wever. Of hoe de omslag van dit boek, Engelse spreekwoorden ten spijt, de lezer terecht argwanend stemde.

---

communautaire conflicten, K. Celis & J. Van Daele (red.), Brussel, 2011, pp. 219-229.

26 Naast evidente taalfouten (p. 105 'aan iets geloven', p. 136 'iets naar voor stellen', p. 294 'hun' waar 'zijn' wordt bedoeld, p. 71 'de' waar het 'te' moet zijn,...) vallen in het bijzonder de woordherhalingen op. Ze onderstrepen, men mag aannemen onbedoeld, de drammerigheid van Maly's betoog. Bijvoorbeeld: "In 1931 ontstaat uit de Frontpartij het **fascistische, autoritaire**, elitaire en antidemocratische Verdinaso onder het **autoritaire** leiderschap van Joris van Severen. Deze openlijk **fascistische** organisatie met zijn **autoritaire** leider hanteert dezelfde symbolen en strategieën als de nationaalsocialistische partij van Hitler." (144, mijn nadruk) Of deze passage: "De **aanval** van de N-VA is niet de eerste **aanval** op onze democratie en het is waarschijnlijk niet de laatste. De **aanval** komt niet uit het niets, maar is historisch gegroeid. Hij bouwt voort op eerdere **aanvallen**. Onze democratie is al lang in crisis en hoewel dat geen zuiver Vlaams of Belgisch probleem is, is het wel zeer acuut in België. Omdat er al zoveel **aanvallen** geweest zijn op onze democratie en ons democratisch bewustzijn, gaat de **aanval** van N-VA vandaag nagenoeg ongemerkt voorbij. Net daarom is die **aanval** zo gevaarlijk." (515, mijn nadruk) Gelet op het niveau van de tekstredactie wordt het alsnog begrijpelijk waarom de auteur zijn uitgever in het woord vooraf "niet in het minst" (18) wenst te bedanken.

27 I. Maly, N-VA [...], p. 157.

28 I. Maly, N-VA [...], p. 78.

MIGRANTENDEBAT OP ZIJN BELGISCH

Ter aanvulling van het bovenstaande wil ik nu nader ingaan op de geschiedenis van het 'tegen-discours' dat Maly's complot denkbaar maakt en zijn proefschrift in sommige kringen een zeker 'waarheidseffect' schijnt te verlenen. Om te beginnen volgt N-VA. *Analyse van een politieke ideologie* een herkenbaar stramien. De verlichting inzetten om een wig te drijven tussen verderfelijke, achterlijke en gevaarlijke opvattingen enerzijds en moreel waardevolle, moderne en redelijke opvattingen anderzijds kennen we uit een aanslepend dispuut dat de Vlaamse publieke ruimte geregeld in rep en roer zet: het islamdebat. Als gewezen voorzitter van KifKif en auteur van *De beschavingsmachine* (2009) is Maly hier trouwens goed mee bekend. Het lijkt er sterk op dat zelfverklaarde hoeders van de verlichting de islam (als religieuze ideologie) min of meer dwingen in de positie die het Vlaams-nationalisme in het discours van Maly bekleedt. Ik illustreer dit kort aan de hand van enkele opiniestukken. Op 6 april 2010 reageerde Mia Doornaert in *De Standaard* op de commotie rond een door Sharia4Belgium geboycotte lezing van Benno Barnard. Al in de eerste paragraaf signaleert ze "het probleem van de islam met de moderniteit".²⁹ Verderop verbindt ze dit "probleem" met het feit dat de islamitische cultuur "nog geen enkele volledig moderne en democratische staat heeft voortgebracht". In een wat ouder opiniestuk maakt Doornaert nog explicieter dat ze de moderniteit definieert als een ideologisch project waarvan de verlichtingsparolen onverzoenbaar zijn met de islam.³⁰ Ook kan worden aangestipt dat in het islamdebat, net als wanneer het over nationalisme gaat, het spook van het ultieme kwaad nooit veraf is. In 2008 beschreven Benno Barnard en Geert Van Istendael de "moderne islam" als "diepgaand door het nazisme geconditioneerd, onder meer via de Egyptische Broederschap. Die beweging heeft zich in de jaren dertig rechtstreeks door Mein Kampf laten beïnvloeden (...)".³¹ De discursieve praktijk waar Doornaert, Barnard, Van Istendael en andere opiniemakers geregeld garen van spinnen, produceert en structureert een verschil dat onoverbrugbaar is, omdat het niet op ruimtelijkheid, maar op temporaliteit berust. Zij die de moderniteit (en in het bijzonder haar filosofische fundament: de verlichting) ogenschijnlijk niet kunnen of willen aanvaarden, worden automatisch verdacht van 'achterlijkheid', in de overdrachtelijke en in de letterlijke betekenis van dat woord. Het performatieve effect van het begrip moderniteit valt niet te onderschatten. Het scheidt ongelijkheid door een regime van ongelijktijdigheid te installeren. Het is deze ongelijktijdigheid die dialogen (discursief) ondenkbaar maakt. Wie in een verleden vastzit, is immers letterlijk niet voor conversatie vatbaar. Deze door mij slechts oppervlakkig uitgewerkte discoursanalyse maakt gebruik van wat in het vervolg van deze bijdrage een postkoloniaal denkraam zal heten. Het wordt courant gehanteerd om uit te leggen hoe de islamiet, en bij uitbreiding de 'alloch-

29 M. Doornaert, Dialoog der beschavingen? Word wakker!, in: *De Standaard*, 6 april 2010.

30 M. Doornaert, Totalitair islamisme ook uitdaging voor Europa, in: *De Standaard*, 30 augustus 2003.

31 B. Barnard & G. van Istendael, Bericht aan weldenkend links, in: *De Standaard*, 2 februari 2008.

- ^ Op 8 februari 1992 wordt in de Antwerpse Stadsschouwburg de eerste bijeenkomst van Charta 91 gehouden, een onafhankelijk netwerk van burgers die zich verzetten tegen de verrechtssing van de samenleving. De onmiddellijke aanleiding voor het initiatief is de landelijke doorbraak van het Vlaams Blok op 24 november 1991, een gebeurtenis die als de eerste Zwarte Zondag de geschiedenis inging. Op de foto (v.l.n.r.): Paula Burghgraeve, Tom Lanoye, Paul Goossens, Hugo Claus, voorzitter Eric Corijn, Nelly Maes, Jaap Kruithof, Paula Dhondt en Paul Verbraeken. [foto Filip Claus, Amsab-ISG]

tone andere', het slachtoffer is van westers ethnocentrisme. De moderniteit heet in dit verband doorgaans een imperialistische praxis, een hegemonie of een discursieve praktijk die stemmen verdrukt, marginaliseert en spreekrecht ontzegt. Het door een antropologisch-etnografische onderzoekstraditie en het postmoderne denken geïnspireerde werk van onder anderen Edward Saïd en Gayatri Spivak zijn in Vlaanderen niet ongelezen gebleven.³² Intussen maakt het theoretische begrippenkader net als in

——— 32 E. Saïd, *Orientalism*, Londen, 1978; *Covering Islam: How the media and the experts determine how we see the rest of the world*, New York, 1981; *Culture and imperialism*, Londen, 1993. G. Spivak, *Can the subaltern speak?*, in: C. Nelson & L. Grossberg (red.), *Marxism and the interpretation of culture*, Urbana, 1988, pp. 271-313. Al in 1994 signaleerde de amerikanist Luc Herman de "enorme populariteit" van "de post-koloniale literatuurstudie", L. Herman (red.), *The Empire Writes Back (Again): Vergelijkende literatuurwetenschap en post-koloniale literatuurstudie*, Antwerpen, 1994, p. 7 (ALW-cahier 15). Cf. voorts: F. Joostens, *Schaven aan de zwarte ziel. Belgisch-Kongo gezien door het koloniale maand-*

het buitenland al decennia deel uit van handleidingen literaire en culturele studies.³³ Het domineert ook nog altijd veel antropologisch en etnografisch onderzoek. In dit verband is het werk van Johannes Fabian het vermelden waard. Zijn prachtige essay *Time and the Other* (1983), dat eveneens sporen trok in Vlaanderen,³⁴ verweet de klassieke antropologie dat ze het samenvallen van het vertelstandpunt van de (westerse) onderzoeker en diens studieobject ('de ander') systematisch ontkende.

Als een intellectuele discipline die de openlijke en verborgen machtsverhoudingen tussen het Westen en andere culturen kritisch onderzoekt, bereikte het postkolonialisme in Vlaanderen begin jaren 1990 de publieke ruimte mede dankzij *Het Belgische migrantendebat* (1992) van Jan Blommaert en Jef Verschueren. Dit boek, uitgegeven door de International Pragmatics Association (IPrA, toen UIA, nu Universiteit Antwerpen), diende zich aan als een studie in de (taalkundige) pragmatiek, maar zocht aansluiting bij het werk van onder meer Edward Said en Johannes Fabian; beiden komen in de inleiding 'De eeuwige ander' nadrukkelijk in beeld.³⁵

DE BANGE BLANKEMAN

Het Belgische migrantendebat introduceerde de stelling dat de vreemdeling in Vlaanderen wordt gestereotypeerd en 'geabnormaliseerd'. "Het sloeg in als een bom, en zelden was er in dit land zoveel media-aandacht voor en discussie over een boek", blikt Blommaert enkele jaren geleden terug op de publicatie van het boek.³⁶ Gelet op het feit dat *Het Belgische migrantendebat* jargon niet had vermeden en in eigen beheer was uitgegeven – "de uitgeverijen die we contacteerden wezen het af", aldus Blommaert³⁷ –, mag de draagwijdte ervan opmerkelijk heten. De toenmalige actualiteit helpt een en ander te verklaren.

Het Belgische migrantendebat verscheen niet lang nadat de eerste Zwarte Zondag (24 november 1991) de landelijke doorbraak van het extreemrechtse, separatistische Vlaams Blok had ingeluid, en kort voor het Sint-Michielsakkoord (1993) België officieel omvormde in een federale staat. Op beide ontwikkelingen reageerden nogal wat academici, opiniemakers en kunstenaars verontrust en geërgerd. Om te beginnen knapten ze af op de snoeverige stijl en de op economie en technologie afgestemde visie van wat eerst nog de Vlaamse Executieve heette, maar na de nieuwe (derde) staatshervorming van 1993 een volwaardige Vlaamse regering werd. Hun favoriete

---

blad *Band* (1942-1960), Antwerpen, 1991 (Restant XIX, 4); E. Jans, *Interculturele intoxicaties. Over kunst, cultuur en verschil*, Berchem, 2006.

33 Bijvoorbeeld: J. Baetens e.a., *Culturele studies. Theorie in de praktijk*, Nijmegen, 2009, pp. 33-49.

34 Bijvoorbeeld: F. Joostens, *Schaven aan de zwarte ziel [...]*, 1991; B. Ceuppens, *Congo made in Flanders? Koloniale Vlaamse visies op "blank" en "zwart" in Belgisch Congo*, Gent, 2003.

35 J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat*, Antwerpen, 1992, p. 10.

36 J. Blommaert, *De heruitvinding van de samenleving*, Berchem, 2011, p. 57.

37 J. Blommaert, *De heruitvinding [...]*, 2011, p. 57.

schietschijf was Gaston Geens, de eerste voorzitter van de Executieve. De christendemocraat had in de jaren 1980 de Derde Industriële Revolutie uitgeroepen, de Flanders Technologybeurzen georganiseerd en terloops de slogan gemunt die tot vandaag als toppunt van Vlaamse patserigheid doorgaat: *“Wat we zelf doen, doen we beter”*.³⁸

Luc Van den Brande, die Geens opvolgde in 1991 en zich in 1995 de eerste Vlaamse minister-president mocht noemen, verging het niet beter. Net als Geens belichaamde hij voor een intellectuele bovenlaag zelfgenoegzaamheid en bekrompenheid. Wie zich een beeld wil vormen van Van den Brandes bedenkelijke reputatie in deze kringen kan er Dieter Lesages *Onzuivere gedachten. Over het Vlaanderen van de minister-president* (1996) op naslaan. De flaptekst van die essaybundel schildert Van den Brande meteen af als *“een groter gevaar”* dan het Vlaams Blok.³⁹

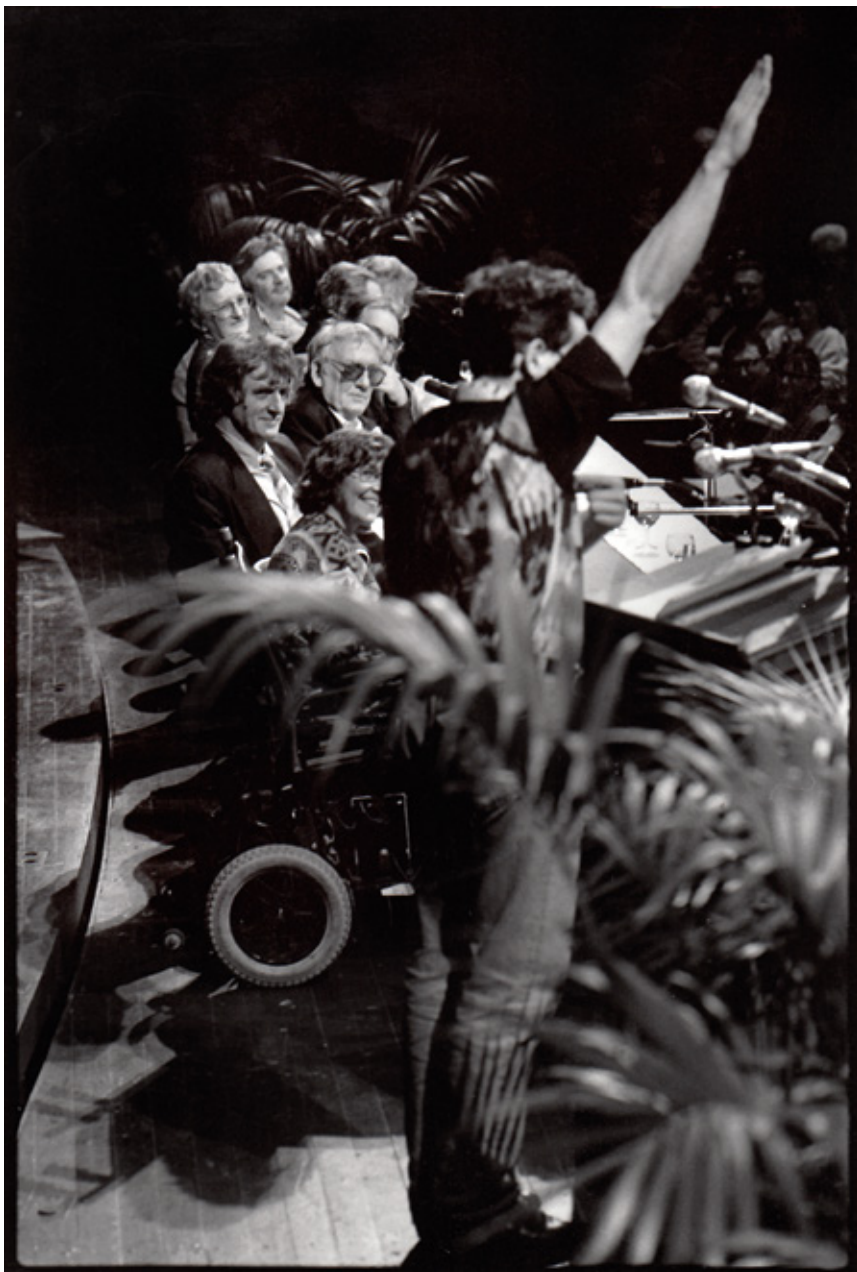
De electorale successen van die laatstgenoemde partij, die zich van een bijzonder expliciete anti-immigratieretoriek bediende en waarvan de kopstukken zich opwierpen als de erfgenamen van de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog, baarden in het milieu van de intelligentsia nog meer opzien. Ze leverden de inspiratie voor Charta 91, een onafhankelijke, pluralistische groep die aan de basis lag van het *cordon sanitaire* en gedragen werd door spraakmakers als Hugo Claus, Tom Lanoye, Paul Goossens, Jaap Kruithof en Eric Corijn. Een ander initiatief waren de Hand in Hand-betogingen. Deze uit de antirakettenbeweging van de jaren 1980 gegroeide marsen voor verdraagzaamheid dreven op 22 maart 1992 en 27 maart 1994 tienduizenden naar Brussel en konden zich telkens beroemen op een ruime delegatie artiesten.⁴⁰ Die artiesten gingen het thema trouwens niet uit de weg in hun werk. In 1991 al hadden zowel Willem Vermandere (*Bange Blankeman*) als Isabelle A. (*Blank of zwart*) in nogal uiteenlopende segmenten van het culturele veld succes ge oogst (naast de nodige commotie). In 1993 scoorde Raymond van het Groenewoud een hit met *L'étranger c'est mon ami* (1993) en twee jaar later schilderde Luc Tuymans de *Heimat-cyclus* (1995), waarin hij met enkele Vlaams-nationalistische symbolen afrekende *“uit walging”* voor nieuwe electorale successen van het Vlaams Blok.⁴¹ Het zijn slechts enkele voorbeelden.

——— 38 V. Dujardin e.a., *Nieuwe geschiedenis van België III. 1950-heden*, Tielt, 2009, p. 1753. Als voorbeeld van die afschuw Geert van Istendael in *Het Belgisch labyrint, of de schoonheid der wanstaltigheid*: *“Ik schaam me dood als ik de kreet hoor die de Vlamingen bedacht hebben voor hun regering: ‘Wat we zelf doen, doen we beter.’ Dat is zo hemeltergend dom, zo griezellig opgeblazen. Ik vraag me af welk geatrofieerd brein in de omgeving van de minister dat zinnetje bedacht heeft.”* G. Van Istendael, *Het Belgisch labyrint, of de schoonheid der wanstaltigheid*, Amsterdam, 1989, p. 253.

39 D. Lesage, *Onzuivere gedachten: Over het Vlaanderen van de minister-president*, Antwerpen, 1996. Een vergelijkbare teneur is te vinden in M. Holthof, *De meester-knecht. Over fractalen, Madonna en onze minister-president*, in: *Andere Sinema*, nr. 126, maart-april 1995, pp. 5-8.

40 Dujardin e.a., *Nieuwe geschiedenis van België [...]*, pp. 1667-1669. Niet minder belangrijk is natuurlijk de oprichting van het Centrum voor gelijke kansen en de strijd tegen racisme in 1993, maar dit initiatief (voorbereid door het in 1989 opgerichte Koninklijk Commissariaat voor Migrantenbeleid) is voor mijn verhaal minder relevant. Voorts dateert ook het initiatief voor Objectief, een organisatie die zich inzette voor het stemrecht voor migranten, van net na de eerste Zwarte Zondag.

41 K. Brams & D. Pültau, *‘Ik huiver van een identiteitsdiscours als het over cultuur gaat’*. Gesprek met Luc Tuymans over Belgische kunst en Vlaams-nationalisme, in: *De witte raaf*, nr. 169,

^ Bij de voorstelling van Charta 91 op 8 februari 1992 houdt ook Tom Lanoye – die op deze foto de Hitlergroet brengt – een toespraak. [foto Filip Claus, Amsab-ISG]

In dit klimaat kwam *Het Belgische migrantendebat*, althans voor een deel van het antiracistische kamp, als geroepen. Het erin verstrekte denkraam maakte diagnoses mogelijk waarbij de ook toen al wat belegen 'Nie wieder Faschismus'-retoriek en het celebreren van de exotische 'andere' dat destijds en vogue was, maar zelden meer voorstelde dan een gezellige mix van patchouli, guacamole, *dreadlocks* en wereldmuziek (Sfinks, Mano Mundo, Zuiderpershuis, Couleur Café...). De lifestyle-multiculturalist ging voor Blommaert en Verschuere overigens niet vrijuit: het positief exotiseren van de andere speelde volgens hen alleen maar het homogeneousme in de kaart, omdat het culturele verschillen beklemtoonde en dus net als racisme uiteindelijk het 'identitaire' denken aanwakkerde.⁴²

Blommaert en Verschuere verschaften echter in de eerste plaats het wetenschappelijk tegengif voor de opkomst van extreemrechts én voor het meer *mainstream* gesitueerde, 'banale' nationalisme van de Vlaamse regering dat in intellectuele en artistieke kringen voor misplaatste arrogantie werd gehouden.⁴³ Het was precies die meer alledaagse versie van Vlaams-nationalisme die de auteurs viseerden en ontmaskerden als *ogenschijnlijk* gematigd maar *in wezen* net zo intolerant, neokoloniaal en racistisch als het discours van het Vlaams Blok, en vanwege precies de schijn van gematigdheid nog gevaarlijker ook.⁴⁴ De compromisloze afwijzing van om het even welk 'homogeneousme' helpt het schokeffect van het boek te verklaren. Zelfs de voor de gemiddelde toeschouwer uit redelijkheid en minzaamheid opgetrokken Paula D'Hondt behoorde plots tot het kamp der onverdraagzamen! Het door haar geleide Koninklijk Commissariaat voor Migrantenbeleid baseerde zich volgens Blommaert en Verschuere immers op rechtse uitgangspunten. Voor nogal wat linkse stemmen ging deze kritiek te ver: de auteurs maakten een strategische fout en vergisten zich in vijand.⁴⁵ Maar Blommaert en Verschuere wilden precies de retoriek uit de *mainstream* luid en duidelijk verwerpen, omdat ze de "categorieën" van "de vijand" niet nog meer wilden legitimeren. Blommaert: "Een slagkrachtig antiracisme mag zich niet laten besmetten door de uitgangspunten, door de categorieën of door het redeneerapparaat van de tegenstander. Er moet van A tot Z een totaal anti-discours worden opgebouwd."⁴⁶

Kenmerkend voor dit antidiscours was de moraliserende toon waarmee Blommaert en Verschuere over de 'gewone Vlaming' speculeerden (speculeerden, want hun onderzoek was uitsluitend gebaseerd op politieke en journalistieke retoriek). Kort en goed was die volgens hen onbekwaam om diversiteit te accepteren. In de inleiding van hun

---

mei-juni 2014. <http://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/3994>, laatst geraadpleegd op 20 juli 2015.

42 Een punt dat beide auteurs verder uitwerkten in: J. Blommaert & J. Verschuere, *Antiracisme*, Antwerpen, 1994.

43 Een voorbeeld van hoe *Het Belgische migrantendebat* als referentiewerk ("een bijzonder lucid boek") werd gehanteerd, is te vinden in: Ch. Ducal & K. Vanhole, *Over de voorrang van rechts*, Berchem, 1993, p. 57 e.v.

44 J. Blommaert & J. Verschuere, *Het Belgische migrantendebat* [...], pp. 27-29.

45 Zie hierover J. Blommaert, *De heruitvinding* [...], 2011, pp. 57-61.

46 H. Asselbergs & M. Holthof, Slagkrachtig antiracisme vs. goedbedoeld racisme. Een gesprek met Jan Blommaert en Jef Verschuere, in: *Andere Sinema*, september-oktober 1994, p. 123.

boek parafaseren Blommaert en Verschueren als volgt het beeld dat de gemiddelde Vlaming van de 'vreemdeling' zou hebben:

*"De migranten zijn onze Indianen, (...) 'heidenen' (van het heerszuchtige en fanatieke islamitische type) en 'wilden' (barbaren die handen afhakken, hun vrouwen opsluiten, en polygamie toestaan) (...) In tegenstelling tot de Indianen van weleer symboliseren zij niet alleen de binnen-Europese vijand. Ze zijn die vijand. Ze lijken tot in ons midden doorgedrongen te zijn, gebruik makend van onze openheid. En ze lijken een gevaar te vormen voor onze maatschappij die aan tolerantie ten onder dreigt te gaan indien we hun abnormaliteiten blijven dulden."*⁴⁷

Passages als deze zijn in het licht van het elders zo consequent volgehouden verzet tegen elke vorm van 'homogeneïsme' opmerkelijk te noemen. Hier doemt immers een beeld op van hoe de Vlaming in wezen denkt en handelt.⁴⁸

Ondanks nogal wat tegenspraak was de aandacht voor *Het Belgische migrantendebat* beslist niet louter negatief. Zo kregen de auteurs van het boek in 1993 de Arkprijs van het Vrije Woord, nota bene een jaar nadat dezelfde eer te beurt was gevallen aan Paula D'Hondt, die er in *Het Belgische migrantendebat* duchtig van langs had gekregen. Zeker Blommaert groeide nadien uit tot een publieke intellectueel die sporadisch van de populairste media een forum kreeg – in juni 1996 werd hij door Lynn Wesenbeek ontvangen in het VTM-programma *Zomerkriebels*.⁴⁹

Op het beleid hebben Blommaert en Verschueren weinig kunnen wegen – geen enkele *mainstream* politicus zou de retoriek rond integratie en inburgering durven los te laten, niet in de laatste plaats allicht uit schrik voor electorale repercussies. In intellectuele kringen blijft *Het Belgische migrantendebat* echter tot vandaag invloedrijk. In 2008 zei de academica, toenmalige Amnesty International-voorzitter en latere (intussen ex-)Groen!-politica Eva Brems over Blommaert en Verschueren: *"Zij hebben het discours over migranten in de media en de politiek geanalyseerd en daar het verdoken racisme uitgehaald."*⁵⁰ Twee jaar eerder getuigde Tom Naegels in *De Standaard*: *"Het Belgische migrantendebat heb ik nog steeds als standaardwerk over antiracisme. Het is nochtans al meer dan tien jaar geleden geschreven."*⁵¹ Het boek fungeert bovendien zo'n beetje als het evangelie van een verderop te introduceren nieuwe generatie binnen een postkoloniaal denkraam werkende onderzoekers, waartoe ook Ico Maly gerekend kan worden.

47 J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat* [...], p. 16.

48 Dieter Lesage, die de strijd van Blommaert en Verschueren voor het overige zeer genegen was, bereikte een vergelijkbare conclusie in: D. Lesage, *Onzuivere gedachten* [...], pp. 46-47.

49 M. Holthof, Het verdringen van de geschiedenis. Over het Waals-Vlaams-Belgische domino-effect, in: *Andere Sinema*, nr. 126, juli-augustus 1996, pp. 19-26 (20).

50 J. van Riet, Consumentenzaken: Eva Brems, in: *De Standaard*, 8 februari 2008.

51 T. Naegels, Politieke bewustwording, in: *De Standaard*, 11 december 2006.

EEN NIEUW PERSPECTIEF OP VLAAMS-NATIONALISME

Gelijktijdig met de postkoloniale benadering van het migrantendebat in België kwam nieuw onderzoek op gang naar de geschiedenis van de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme. Het is onmogelijk om daarvan een volledig overzicht te geven. Ik beperk me andermaal tot de wijze waarop de uitgangspunten en resultaten van dit onderzoek het publieke debat beïnvloedden. Om te beginnen kan wederom worden verwezen naar het werk van Blommaert en Verschueren. Al in *Het Belgische migrantendebat* identificeerden beide auteurs nationalisme als de ideologische keerzijde van het racisme dat ze in de Vlaamse samenleving alomtegenwoordig vonden. Om hun terminologie te lenen: de abnormalisering van de ander stond in dienst van de homogenisering van een Vlaamse identiteit. Echt grondig rekenden ze niet af met de premissen van nationalistisch gedachtegoed. Johann Gottfried Herder wordt even weggezet als een gevaarlijke volksnationalist, maar verder dan een korte parafrase van wat Alain Finkielkraut hierover eind jaren 1980 in *De ondergang van het denken* had geschreven, ging dit niet.⁵² De auteurs hadden dan ook niet de ambitie om een doorwrochte bijdrage tot het nationalisme-onderzoek in Vlaanderen te leveren. Toch signaleerden ze al vroeg het werk van Benedict Anderson en Eric Hobsbawm.⁵³ Samen met Ernest Gellner werden deze onderzoekers begin jaren 1990 belangrijke referentiepunten in het zich als demythologiserend aankondigende, nieuwe onderzoek naar het Vlaams-nationalisme.

Gellner, Hobsbawm en Anderson hadden in de jaren 1980 belangrijke impulsen gegeven aan de verzelfstandiging van *nationalism studies* als wetenschapsdiscipline.⁵⁴ Het zou te ver leiden om hun theorieën uitgebreid te resumeren, maar mijn verhaal heeft enkele aanknopingspunten nodig. Dit zijn de overtuigingen die ze min of meer gemeen hebben, maar die ze niet noodzakelijk met dezelfde argumenten omkleden:

a) Nationalisme is een typisch modern verschijnsel. Als een ideologie die aanstuurt op het samenvallen van etnisch-nationale en staatkundige grenzen komt het pas na het ancien régime tot ontwikkeling onder druk van de industrialisering en de doorbraak

——— 52 J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat* [...], p. 141; 145. Gek genoeg vernemen we van Blommaert en Verschueren verder niets over Finkielkrauts antimulticulturalisme, dat een beetje taalpragmaticus als bijzonder eurocentrisch en misschien wel lichtjes xenofob had kunnen ontmaskeren. Wie na het eerste, tegen de verschillende gedaanten van het volksnationalisme gerichte hoofdstuk ook het tweede en het derde hoofdstuk van *De ondergang van het denken* leest en zo notie neemt van Finkielkrauts frontale aanvallen op Claude Lévi-Strauss, Frantz Fanon en andere, het voor de "Ander" opnemende "filosofen van de dekolonisatie" (p. 66), kan niet anders dan besluiten dat de uiteenzetting van Blommaert en Verschueren Finkielkraut in feite de kriebels moet hebben bezorgd. Cf. A. Finkielkraut, *De ondergang van het denken*, Amsterdam, 1988, p. 55 e.v.; 70 e.v.

53 J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat* [...], p. 29; 109.

54 E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Ithaca N.Y., 1983; E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality*, Cambridge, 1990; E. Hobsbawm & T. Ranger, *The invention of tradition*, Cambridge, 1983; B. Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1983.

van een op kapitalistische grondslagen gevestigde economie. Met name Gellner beklemt de behoefte van een nieuw economisch en staatkundig systeem aan een geüniformeerde opleiding die inzet op (elementaire) geletterdheid, en in het bijzonder op de beheersing van een gestandaardiseerde taal als instrument van de (nationale) publieke ruimte. Hij ziet nationalisme in de eerste plaats als het machtsinstrument van zelfbewuste elites, een strategie die hen aan de macht moet brengen of houden. Ook Hobsbawm en Anderson beperken zich tot dit *top down*-perspectief.⁵⁵

b) Uit (a) volgt dat nationalisme de natie voortbrengt en niet andersom. Of zoals Gellner het in 1964 spitant formuleerde: *"Nationalism is not the awakening of nations to self-consciousness: it invents nations where they do not exist"*.⁵⁶ Gellner zette het onderzoek naar nationalisme zo op ramkoers met de meeste nationalisten. Traditioneel hielden die namelijk vol dat elk volk een unieke, objectieve identiteit bezit. Die zou geworteld zijn in een ver verleden en van generatie op generatie overdraagbaar in biologische (ras, genen,...) en/of culturele (taal, religie, rituelen, gebruiken,...) zin. Het concept van de 'volksaard' verschaft nationalisten het fundament om specifieke (cultuur)politieke ambities na te streven. Hun primordialisme moet volgens Gellner evenwel worden begrepen als een antwoord op de uitdagingen van een in ijtempo moderniserende werkelijkheid.

Hobsbawm en Anderson hebben in hun respectieve werken verder beargumenteerd dat het 'essentialistische' denken van het traditionele nationalisme onhoudbaar is en uiteindelijk als een proces van mythologisering moet worden begrepen. Termen als volksaard en culturele identiteit zijn voor hen discursieve constructies, de producten van een bijeengedacht en via moderne media uitgedragen narratief. In het kielzog van Hobsbawm en Anderson verscheen trouwens een nauwelijks nog te overziene sliert titels waarin begrippen als *'invented'*, *'imagined'*, *'constructed'* en *'narrated'* prominent figureren.⁵⁷ Voor Gellner en Hobsbawm klinkt in het begrip 'uitvinding' en 'mythe' de betekenis van verzinsel en vervalsing door. In een door nogal wat onderzoekers over het hoofd geziene passage die zijn eigen terminologie verheldert, heeft Benedict Anderson zich tegen dit soort reducties verzet: *"Gellner is so anxious to show that nationalism masquerades under false pretences that he assimilates 'invention' to 'fabrication' and 'falsity', rather than to 'imagining' and 'creation'. In this way he implies that 'true' communities exist which can be advantageously juxtaposed to nations. In fact, all communities larger than primordial villages of face-to-face contact (and perhaps even these) are imagined."*⁵⁸ Later zou Anderson zich nog nadrukkelijker distantiëren van het antinationalisme dat in-

55 Cf. M. Van Ginderachter, Het vaderland vanuit kikkerperspectief. Recent Belgisch en Nederlands onderzoek naar natievorming tijdens de lange negentiende eeuw, in: *Tijdschrift voor geschiedenis*, jg. 122, 2009, nr. 4, pp. 522-537 (524).

56 In P. Lawrence, *Nationalism: History and Theory*, Harlow, 2005, p. 143.

57 P. Lawrence, *Nationalism [...]*, p. 179.

58 B. Anderson, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London, 1991 [2], p. 6. Zie hierover ook L. Vos, Nationalisme. Reflecties van een historicus, in: *BEG-CHTP*, nr. 3, 1997, pp. 291-320 (296-297).

vloedrijke collega's als Gellner en Hobsbawm erop nahielden. In een interview uit 2011 zei hij: *"I must be the only one writing about nationalism who doesn't think it's ugly. If you think about researchers such as Gellner and Hobsbawm, they have quite a hostile attitude to nationalism. I actually think that nationalism can be an attractive ideology. I like its Utopian elements."*⁵⁹

c) Van de in (b) gesignaleerde ramkoers met het klassieke, 'essentialistische' nationalisme zijn de onderzoekers zich goed bewust. Zeker Gellner en Hobsbawm streven een ontluisterend effect na. Beider intentie staat niet los van hun persoonlijke morele en politieke reserves bij nationalistisch gedachtegoed. Gellners houding steunt op een grote affiniteit met de liberale ideeën van Karl Popper,⁶⁰ terwijl Hobsbawms afkeer van nationalisme wordt gevoed door marxistische opvattingen.⁶¹ Voor de beroemde historicus lijkt een ramkoers trouwens de enige wetenschappelijke optie. Zo schreef hij in de inleiding van *Nations and Nationalism since 1780*: "[N]o serious historian of nations and nationalism can be a committed political nationalist (...) Nationalism requires too much belief in what is patently not so."⁶²

In de vroege jaren 1990 druppelde een selectie van de inzichten uit het hier schematisch voorgestelde onderzoek Vlaanderen binnen. De Leuvense historicus Lode Wils heeft in zijn omvattende onderzoek naar de geschiedenis van de Vlaamse beweging nooit zwaar ingezet op theorievorming, maar last in *Van Clovis tot Happart* (1992), de (in 2005 onder de titel *Van Clovis tot Di Rupo* herdrukte en bijgewerkte) synthese van zijn inzichten, verwijzingen in naar Gellner en Hobsbawm.⁶³ Op een congres over de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging gaf hij in 1992 bovendien een overzicht van het 'internationaal historisch en sociologisch onderzoek' naar nationalisme en nationale bewegingen.⁶⁴ Daarin gaat hij ook in op het voor zijn eigen ontwikkeling verhoudingsgewijs veel belangrijker onderzoek van de Praagse historicus Miroslav Hroch.⁶⁵

59 De Engelse tekst van dit interview verscheen op de website van de Universiteit van Oslo. <https://www.uio.no/english/research/interfaculty-research-areas/culcom/news/2005/anderson.html>, laatst geraadpleegd op 1 september 2013.

60 J. Breuilly, *Introduction*, in: E. Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 2006, pp. xiii-lxiii (xlix).

61 P. Lawrence, *Nationalism [...]*, p. 140.

62 E. Hobsbawm, *Nations and Nationalism [...]*, p. 12. Hobsbawm stelt verderop dat nationalistische historici wel kans op slagen hebben als ze hun persoonlijke opvattingen strikt van hun onderzoek weten te scheiden. Je zou denken dat elke historicus dat advies ter harte dient te nemen, maar voor Hobsbawm zelf hoeft het alvast niet zo: "Fortunately, in setting out to write this book I have not needed to leave my non-historical convictions behind." (13).

63 L. Wils, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de lage landen*, Leuven-Apeldoorn, 1992, pp. 295; 158.

64 L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven*, Leuven, 1994, pp. 431-449.

65 L. Gevers & L. Vos, *Lode Wils. Historicus en hoogleraar*, in: L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het*

Het vermelden waard is *Van wereldburger tot "bange blanke man"* (1994), dat de bijdragen bundelde aan een in de schoot van Antwerpen 93 georganiseerd symposium. Behalve naar het al genoemde lied van Willem Vermandere verwijst deze publicatie sporadisch naar Gellner en Anderson.⁶⁶ Twee andere essaybundels uit 1994 stellen het internationale nationalisme-onderzoek uitvoeriger aan de orde: het door de Slavist Raymond Detrez en de ons inmiddels bekende Jan Blommaert samengestelde *Nationalisme* – met als betekenisvolle ondertitel 'Kritische opstellen' –, en het door de historica Anne Morelli geredigeerde *Les grands Mythes de l'histoire de Belgique, de Flandre et de Wallonie*, dat in 1995 in het Nederlands verscheen onder de titel *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*.⁶⁷ De bijdragen in beide bundels waren overwegend populariserend van toon en georiënteerd op het publieke debat, maar stonden niet los van het academische onderzoek (onder meer Jo Tollebeek, Jan Blommaert en Luc Huyse werkten mee aan *Les grands Mythes...*; Geert Lernout, Louis Vos, Kas Deprez en Jef Verschuere schreven een 'opstel' voor de bundel *Nationalisme*).

Een aparte status had tot slot de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, die in november 1998 in het Vlaamse parlement werd voorgesteld. Dit driedelige naslagwerk, dat door de Vlaamse regering was gesubsidieerd maar in handen was gegeven van een uitgebalanceerde wetenschappelijke redactie, mocht 'nieuw' heten, omdat het een grondige revisie bood van zijn voorganger, de in de eerste helft van de jaren 1970 verschenen *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. Terwijl de oude encyclopedie in enkele cruciale dossiers een apologetische en soms ronduit hagiografische toon aansloeg, was de *update*, behalve flink uitgebreid, zakelijker en afstandelijker van benadering. De nieuwe versie incorporeerde voorts inzichten uit het recente theoretische onderzoek, wat voor een van de hoofdsamenstellers overigens de aanleiding was om van zijn project op te merken dat het was gekleurd door "het modieuze postmoderne kritische denken".⁶⁸

Net als de wetenschappelijke aandacht voor het migrantendebat laat de plotse belangstelling voor nationalisme zich pas goed begrijpen in het licht van de eerder geschetste binnenlandse context: de identiteitspolitiek van de Vlaamse regering onder Gaston Geens en Luc Van den Brande, en het succes van het Vlaams Blok, dat met slogans als 'eigen volk eerst' ongegeneerd de etnische kaart trok. Daarnaast speelde de internationale actualiteit een doorslaggevende rol. Begin jaren 1990 keek Vlaanderen net als de rest van de westerse wereld met afgrijzen toe hoe Joegoslavië volgens etnische breuklijnen uiteenviel, een proces dat met veel bloedvergieten gepaard ging

---

bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U. Leuven, Leuven, 1994, pp. 11-39 (34).

66 J. Duytschaever, *Schots en Vlaams nationalisme: overeenkomsten en verschillen*, in: H. Corijn (red.), *Van wereldburger tot 'bange blanke man'*. Acta colloquium UNESCO Centrum Vlaanderen, Brussel, pp. 131-148.

67 Nog enkele jaren later verscheen K. Deprez & L. Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn, 1999.

68 Bruno De Wever in: B. Brinckman, *De natie wordt volwassen*, in: *De Morgen*, 26 november 1998.

en uitmondde in een genocide. Eerder al was Oost-Europa na de implosie van de Sovjet-Unie in de greep geraakt van nationalistisch geïnspireerde politici. 1994 was bovendien het jaar van de Rwandese volkerenmoord, die minstens aan een half miljoen Tutsi's en gematigde Hutu's het leven kostte. Al deze gruwelijkheden bepaalden mee de perceptie van het succes van Vlaams-nationalistisch gedachtegoed in de jaren 1990. In zijn bijdrage aan de bundel *Nationalisme* schreef Jef Verschueren bijvoorbeeld dat "Vlaams nationalistes (...) met de oorlogvoerende partijen in ex-Joegoslavië" de doelstelling van "etnische zuivering" gemeen hebben, al zei hij er toch nog even bij dat ze "geen gebruik maken van dezelfde middelen".⁶⁹

BLINDE VLEKKEN

Het gesignaleerde onderzoek verdient alle lof voor het feit dat het de historiografie van de Vlaamse beweging losweekte uit het milieu van die beweging zelf en haar primordialisme en essentialisme bestreed. Bovendien zette het Vlaamse lezers op het spoor van cruciale teksten over nationalisme. Dat neemt niet weg dat een volwaardige discussie over de nieuwe theorieën rond naties en nationalisme in de jaren 1990 uitbleef. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat er weinig oog was voor de significante verschillen tussen de opvattingen van Gellner, Anderson en Hobsbawm onderling, alsook uit het feit dat enkele andere stemmen te gemakkelijk werden genegeerd. Het laatste geldt onder meer voor Anthony Smith, een van de productiefste vorsers op het domein van nationalismestudies. Zijn etno-symbolistische benadering houdt tegelijk een kritiek en een aanvulling in op de modernistisch-constructivistische these die, afgezien van nuanceverschillen, wordt gedeeld door Gellner, Hobsbawm en Anderson. In tegenstelling tot deze onderzoekers is Smith ervan overtuigd dat gevoelens van nationale verwantschap niet noodzakelijk een product van de moderniteit zijn en dat natiebesef dus wel degelijk aan nationalisme als politieke doctrine kan voorafgaan. Hij wijst erop dat voor het tijdperk van de moderne natiestaten gemeenschappen een identiteit, een samenhorigheidsgevoel en een geprivilegieerd contact met een specifiek territorium cultiveerden via mythen, symbolen, herinneringen en gewoonten die van generatie op generatie werden overgedragen.⁷⁰

Smith spreekt niet tegen dat zulke door hem als 'etnisch' omschreven identiteiten het resultaat van complexe discursieve processen zijn – de verhalende en symbolische dimensie van nationalisme staat in zijn onderzoek juist centraal –, maar hij legt er sterk de nadruk op dat nationalisme niet tot zijn discursieve dimensies kan worden gereduceerd:

69 J. Verschueren, *De pragmatiek van Europese nationalistische ideologieën*, in: *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem, 1994, pp. 92-101 (97).

70 Een punt dat ook door andere onderzoekers in andere disciplines wordt gemaakt. Bijvoorbeeld: K.A. Woolard, *Is the Past a Foreign Country? Time, Language Origins, and the Nation in Early Modern Spain*, in: *Journal of Linguistic Anthropology*, jg. 14, 2004, nr. 1, pp. 57-80.

*"Whatever the elements of imagination that go into the making of nations, the result is much more than a construct and a discursive formation. Because, once created, national communities have 'lives of their own'; that is, they have real consequences, and their members act in certain ways which they did not or would not were there to be no nations (...) People do not lay down their lives for a discursive formation. Just as 'the nation' is felt and willed and acted out, as well as imagined, so many of the members of today's nations feel that their own interests, needs and welfare are bound up with the welfare and destiny of 'their' nation."*⁷¹

Smiths premisse veronderstelt eveneens dat nationalisten nooit om het even wat kunnen 'uitvinden'. Wil natiebesef echt wortel schieten, dan moet het kunnen terugvallen op authentieke, of tenminste door een brede laag van een volk als dusdanig aangevoelde tradities, symbolen, herinneringen en verhalen:

*"Contrary to those who claim that these traditions are 'invented', ethno-symbolists argue that only those symbolic elements that have some prior resonance among a large section of the population (and especially of its dominant ethnïe) will be able to furnish the content of the proposed nation's political culture."*⁷²

Het is opmerkelijk dat Smith op enkele sporadische referenties na⁷³ in het onderzoek naar de Vlaamse beweging en Vlaams-nationalisme nauwelijks werd benut. Zijn werk is wel gesignaleerd in meer algemene beschouwingen rond theorievorming, bijvoorbeeld door Harry Van Velthoven,⁷⁴ Louis Vos⁷⁵ en Tom De Meester⁷⁶. Het bijzonder uitvoerige stuk van laatstgenoemde staat echter in het teken van een pleidooi voor een 'radicaal-constructivistisch perspectief' en illustreert zo wellicht toch vooral hoe snel het modernistisch-constructivistische paradigma in Vlaanderen een hegemonie vestigde.⁷⁷

In de historiografie van het Belgisch-nationalisme liggen de zaken genuanceerder. Daarin wordt Smith wel gebruikt. Maarten Van Ginderachter noemt hem zelfs "een

71 A. Smith, *Ethno-symbolism and nationalism. A cultural approach*, London, 2009, p. 13.

72 A. Smith, *Ethno-symbolism and nationalism [...]*, p. 31.

73 S. Slembrouck & J. Blommaert, *De politiek-retorische constructie van een Vlaamse natie: Vlaanderen-Europa 2002*, in: A. Morelli (red.) *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1995, p. 244; L. Vos, *De nationale identiteit in België. Een historisch overzicht*, in: R. Detrez & J. Blommaert, *Nationalisme [...]*, pp. 120-150 (120), L. Wils, *Vlaanderen, België [...]*, pp. 438-439.

74 H. Van Velthoven, *De naties in België anno 2000: concepten en perspectieven*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tielt, 1998, pp. 87-108 (87).

75 L. Vos, *Nationalisme [...]*, p. 295.

76 T. De Meester, *De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit*, in: *BTNG/RBHC*, jg. 27, 1997, nrs. 3-4, pp. 473-547 (494).

77 G. Van den Bossche, *De natie in de staat en de staat van de natie. Naar een positieve herwaardering van politieke gemeenschap*, Gent, 2002, p. 18.

van de voornaamste inspiratiebronnen voor onderzoek naar Belgisch-nationalisme".⁷⁸ Zo wendt Tom Verschaffel Smiths inzichten aan om de proto-Belgische gevoelens die zich in de loop van de achttiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden manifesteren, te interpreteren. (Wel blijft Verschaffel dit ontluikende natiebeseef in het spoor van Gellner opvatten als een *top-down* proces: de door hem bestudeerde historiografische arbeid schiep in zijn visie de Belgische natie, niet andersom. Of nog: hij begrijpt die arbeid als de nationalisering van de geschiedenis, niet als de geschiedschrijving van de natie.)⁷⁹ Van Vlaams-nationale gevoelens kon in de periode voor 1830 volgens de al snel ontstane consensus geen sprake meer zijn. Haaks op de oude stichtingsmythes van de flaminganten – de Guldensporenslag in het bijzonder – heette het voortaan dat een Vlaams natiebeseef ten vroegste en dan nog behoorlijk aarzelend was ontloken in de nasleep van de Belgische Revolutie, precies als een niet onbelangrijk onderdeel van het proces van Belgische natievorming. (Flamingantische sympathieën sloten toewijding aan het in 1830 ontstane vaderland inderdaad allerminst uit en omgekeerd benutte het Belgische establishment de 'Vlaamse' cultuur om een Belgische nationale identiteit uit te bouwen die kon afsteken tegen die van Frankrijk, de nog lang op gebiedsuitbreiding azende zuiderbuur.) Het verzet tegen de dominantie van het Frans in België werd door nationalismevorsers niet langer begrepen als een heldhaftige strijd voor emancipatie, maar als *"een middel tot sociale promotie" en wat de katholieke kerk aanging "een waarborg (...) voor het behoud van de voorvaderlijke godsdienst en tradities"*.⁸⁰ Wils: *"Bij gebrek aan andere argumenten moesten de voorstanders [van het Nederlands in België] proclameren dat er binnen de Belgische natie een subnatie bestond die al haar Nederlandstalige inwoners omvatte, subnatie die tegenover de Waalse subnatie werd benadeeld door het gebruik van het Frans als bestuurs- en cultuurtaal."* Vereenvoudigd geparafraseerd: niet 1302 schiep de Vlaming, maar Hendrik Conscience. Wils: *"Wanneer Conscience in het nawoord van zijn Leeuw van Vlaenderen uitriep: 'Vlaming, gij die dit boek gelezen hebt, gedenk...'; dan gaf hij een nieuwe betekenis aan het woord, vermits ook de Brabanders en Limburgers door hem Vlamingen genoemd werden."*⁸¹ Deze interpretatie, die in de jaren 1990 gemeengoed werd, volgt de *top-down* logica van Gellner en Hobsbawm ('Nationalisten verzinnen een collectief verleden en vinden zo als het ware de natie uit'). De verzwegen aanname hierbij is dat mensen die ten prooi vallen aan het vertoog van nationalisten kortzichtig en beïnvloedbaar zijn: ze

78 M. Van Ginderachter, *Het vaderland [...]*, p. 527. Ten bewijze daarvan verwijst hij gek genoeg naar "verschillende bijdragen" in de bundel *Nationalisme in België: Identiteiten in beweging 1780-2000*. Smith wordt daarin echter slechts één keer genoemd (in I. Steen, *Van Nederlandse naar Vlaamse cultuur*, in: K. Deprez & L. Vos (red.), *Nationalisme in België. Identiteit in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn, 1999, p. 247), andermaal niet in een stuk dat de ambitie heeft om zijn inzichten systematisch te parafaseren, laat staan toe te passen op een Vlaamse of Belgische casus.

79 T. Verschaffel, *De hoed en de hond. Geschiedschrijving in de Zuidelijke Nederlanden, 1715-1794*, Hilversum, 1998, p. 98.

80 L. Wils, *Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002*, in: P. Trio, D. Heirbaut & D. Van den Auweele (red.), *Omtrent 1302*, Leuven, 2002, pp. 229-249 (239).

81 L. Wils, *Ons (proto)nationaal verhaal [...]*, p. 240. Zie ook, L. Wils, *Van de Belgische naar de Vlaamse natie. Een geschiedenis van de Vlaamse beweging*, Leuven, 2009, p. 26.

tuinen in de mythes die hen worden voorgezet en aanvaarden kennelijk kritiekloos een hun opgedrongen identiteit. Wie rekening wil houden met de inzichten van Smith dient zich voor succesvolle mythes echter af te vragen waaraan ze hun geloofwaardigheid ontlenen.

Kort toegepast op Conscience: hoe valt het te verklaren dat zijn voorstelling van de Guldensporenslag zo'n doorslaand succes kon worden in de negentiende eeuw? In het licht van Smiths onderzoek dringt de veronderstelling zich op dat er lang voor 1838 verhalen, overtuigingen en voorstellingswijzen omtrent de Guldensporenslag bestonden, die voldoende breed circuleerden zodat Conscience er zijn versie op kon enten. Die verhaaltraditie bestond inderdaad en is door historici zelfs uitvoerig gedocumenteerd. Zo beschreef Verschaffel hoe het graafschap Vlaanderen in diverse achttiende-eeuwse kronieken werd gedefinieerd als een 'vaderland' dat heroïsch werd verdedigd tegen de Fransen, hoe de legendevorming rond de Vlaamse helden Jan Breydel en Pieter De Coninck al op volle toeren draaide en hoe zelfs de naderhand door Conscience benutte leuzen 'Vlaanderen de leeuw', 'al dat wals is vals is slaet dood', en 'schild en vriend' al een vaste plek in een Vlaams en Brabants verhaalreertoire hadden verworven.⁸²

Véronique Lambert suggereerde in haar onderzoek naar de verhaaltraditie rond de Guldensporenslag bovendien dat de nationale interpretatie van het feodale conflict al uit de eerste helft van de veertiende eeuw zou dateren. Toen vermengde Lodewijk van Velthem in de *Spiegel Historiael* een beschrijving van de Slag bij Kortrijk met anti-Franse sentimenten en een voorliefde voor de Dietse taal. Lambert: "Op die manier werd de uitgesproken pro-Vlaamse versie van het conflict bewaard, een versie die zeer populair was en het collectieve Vlaamse karakter van de strijd benadrukte."⁸³

Op grond van deze gegevens kan men zich afvragen hoe ondanks alles de dooddoener kon ontstaan dat Conscience de Vlaamse natie eigenhandig had verzonnen? Was het de gretigheid om zo kritisch mogelijk te zijn? In de jaren 1990 gingen historici en publicisten er kennelijk van uit dat de ontkrachting van de Guldensporenslag als nationaal conflict hen welhaast automatisch het aura van de iconoclast zou opleveren. Alsof het borg stond voor de kwaliteit van haar onderzoek voorspelde Lambert: "[A]ntonen dat de Guldensporenslag geen Vlaamse nationale strijd was, zal mij in diskrediet brengen bij de Vlaamse nationalisten".⁸⁴ Toch is een dergelijke aanname op de keper beschouwd lichtjes bevreemdend. De voorstelling van de Guldensporenslag als een feodaal-sociaal conflict en zelfs als een vorm van klassenstrijd had August Vermeylen al rond 1900 geformuleerd in het beroemde (ook door de traditionele flamingant gekende) essay 'Vlaamsche en Europeesche Beweging'.⁸⁵ De gezaghebbende historicus

82 T. Verschaffel, *De hoed en de hond* [...], pp. 335-337.

83 V. Lambert, De Guldensporenslag van fait-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen, in: *BMGN*, jg. 115, 2000, nr. 3, pp. 365-391 (381).

84 V. Lambert, De Guldensporenslag [...], p. 366.

85 "Wij strijden voor heel wat anders dan de wevers en volders van 1302. En het is hier de plaats om er nog eens aan te herinneren, dat Brugse Metten en Guldensporenslag episoden zijn, niet uit een rassens-

Henri Pirenne en zijn leerling Guillaume des Marez hebben deze versie verder onderbouwd.⁸⁶ Het werkelijk revisionistische aspect van Lamberts onderzoek, zo schijnt het me vandaag toe, is hoe verbazingwekkend vroeg – nauwelijks een kwarteeuw na de feiten! – de Guldensporenslag al als een proto-nationaal conflict werd geïnterpreteerd en nota bene met het thema van taalstrijd werd verbonden. Uiteraard is daarmee niet alsnog het bewijs geleverd voor het feit dat de Vlaamse natie historisch voorbestemd was. Wel dat de Slag bij Kortrijk van meet af aan en dit gedurende eeuwen tot de verbeelding sprak mede omdat het relaas ervan natievormende effecten sorteerde (het is niet toevallig dat het conflict naderhand eerst de ontwikkeling van een Zuid-Nederlandse identiteit en vervolgens zowel het Belgisch-nationalisme als het Vlaams-nationalisme zo sterk heeft gevoed). Als men de ideeën van Smith had durven toe te passen op de ontstaansgeschiedenis van de Vlaamse beweging dan hadden de boven aangehaalde gegevens kunnen bijdragen tot een beter begrip van Consciences succes in de negentiende eeuw. De auteur van *De leeuw van Vlaenderen* vond de Vlaamse natie niet uit. Hij transformeerde met retorisch vernuft een zeer reële, in diverse etnische contexten functionerende verhaaltraditie in een volwaardig nationaal epos.

“ER BESTAAT VRAAG NAAR ZO’N DEMASQUÉ”

De onderbenutting van het werk van Anthony Smith (en overigens ook van diens inspirator John A. Armstrong⁸⁷ en verwante denkers als John Hutchinson en Adrian Hastings) bevestigt de indruk dat het in de jaren 1990 in de publieke ruimte doordringende onderzoek naar Vlaams-nationalisme uit het werk van Gellner, Anderson en Hobsbawm doorgaans alleen dat plukte wat relevant werd geacht voor binnenlands gebruik. Dat moge op het eerste gehoor misschien nog billijk klinken, maar in dit geval hield 'bruikbaarheid' niet alleen verband met wetenschappelijke inzichten en kennis. Nogal wat onderzoekers leken voornamelijk op zoek te gaan naar wat hen in publieke discussies van pas kon komen. Rudimentair samengevat hoopte men lieden als Luc Van den Brande en Filip Dewinter als kwakzalvers te kunnen wegzetten en hun nationalisme op objectieve gronden als “*pure dwaasheid*” te kunnen verwerpen. Het laatste deden de al eerder genoemde Morelli, Blommaert en Detrez letterlijk toen ze in 1998, samen met onder anderen Stefan Hertmans, Tom Lanoye, Dieter Lesage, Benno Barnard en Geert Van Istendael, hun naam zetten onder een in *De Standaard* afgedrukt pamflet.⁸⁸

— maar wel uit een klassenstrijd.” A. Vermeylen, *Vlaamsche en Europeesche Beweging*, in: *Van Nu en Straks*, jg. 4, 1900, pp. 299-310 (303).

86 J. Tollebeek, *De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd*, in: A. Morelli (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1996, pp. 191-202 (197).

87 Zie in het bijzonder J. Armstrong, *Nations before nationalism*, Chapel Hill, 1982.

88 M. Abramowicz e.a., *Gedaan met nationalistische dwaasheid*, in: *De Standaard*, 6 maart 1998.

Allicht helpt deze attitude te verklaren waarom nogal wat onderzoekers opmerkelijk minder belangstelling toonden voor de finesse van de theorievorming, dan voor de provocatieve kracht van enkele smeulige citaten. In de inleiding van *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië* spant Anne Morelli Eric Hobsbawm op deze wijze voor haar kar:

*"Geen enkele natiestaat, zelfs niet de meest heterogene, is ontsnapt aan nationale mythen. (...) Eric Hobsbawm heeft beter dan wie ook de activiteit van deze geschiedenisvervalsers beschreven. Hij aarzelt niet te zeggen dat 'de geschiedenis de grondstof is voor nationalistische, etnische of fundamentalistische ideologieën, zoals de papaver dat is voor de heroïne-verslaafde'. Voor deze ideologieën is het verleden essentieel en 'als men niet het geschikte verleden heeft, kan dat altijd worden uitgevonden'."*⁸⁹

Net zo kenmerkend is de manier waarop Blommaert en Verschueren Hobsbawm in *Het Belgische migrantendebat* lieten opdraven. Verwijzend naar *Nations and Nationalism since 1780* noteren ze: "Het 'ideaal' van de homogene natie-staat (...) is aantoonbaar een historisch recente uitvinding."⁹⁰ De dateringskwestie was en blijft in het nationalisme-onderzoek echter een heet hangijzer.

De neiging tot *cherry picking* tekent *a fortiori* de populairste bijdrage tot de nieuwe benadering van de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme: *Het klauwen van de leeuw* (1995) van Marc Reynebeau. Ook deze historicus-journalist beperkt zich voor de theoretische fundering van zijn verhaal tot Gellner, Anderson en Hobsbawm – in de inleiding noemt hij ze "ongetwijfeld de belangrijkste auteurs".⁹¹ De introductie van het onvermijdelijke triumviraat draait uit op een compilatie van *greatest hits*. Zo valt te lezen dat "nationalisme de natie uitvindt en niet andersom" (Gellner) en dat "wie zich met de geschiedenis van naties of van het nationalisme bezighoudt, (...) geen geëngageerde politieke nationalist [kan] zijn" (Hobsbawm). Verderop heet het een beetje pleonastisch dat nationalisten aan "mythologische geschiedenisvervalsing" doen.⁹²

'Constructivisme' laat zich op basis van dit door de auteur zelf tot "de eerste 'constructivistische' geschiedenis van de Vlaamse beweging" uitgeroepen boek⁹³ min of meer samenvatten als het inzicht dat de natie niet bestaat (overigens de titel van het eerste, theoretische deel van het boek). Het antwoord op de vraag naar het doel van zoveel verzonnen en scheefgetrokken histories oogt al even eenvoudig: het Vlaams-nationalisme was een "zelfbedieningsnationalisme, op maat en ten behoeve van de kleine

89 A. Morelli, *Inleiding. Oude en nieuwe mythen en de verantwoordelijkheid van de historicus*, in: A. Morelli (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1995, p. 12.

90 J. Blommaert & J. Verschueren, *Het Belgische migrantendebat* [...], p. 109.

91 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven, 1995, p. 13.

92 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw* [...], pp. 14; 38.

93 M. Reynebeau, *Eer uw stem vergaat. Twaalf tips voor de kiezers van Bart De Wever*, in: *De Standaard*, 25 juni 2010.

groep die het verdedigde, zij het in naam van het hele volk".⁹⁴ Lees: de Vlaamse kleinburger had slechts behoefte aan een wervend verhaal om zijn eigen, particuliere ambities waar te maken. Dat waren in de negentiende eeuw dan bijvoorbeeld "meer jobs in het overheidsapparaat" en de ontwikkeling van een eigen "literair systeem".⁹⁵

Mede in het spoor van Reynebeau werd het modieus om ouderwetse flaminganten te jennen door hun liturgie te onttakelen. Moeilijk te begrijpen was dit niet, want die flaminganten lieten zich graag op stang jagen en in hun verweer vergaten ze bijna nooit de flaters te begaan waarop hun tegenstanders zaten te wachten. Een mooie illustratie hiervan is het volgende tafereel dat zich afspeelde bij de opening van het Vlaamse Parlement in 1995, een evenement dat door de BRTN live werd uitgezonden en nadien op videocassette in de handel werd gebracht.⁹⁶ In een vooraf opgenomen filmpje mocht Marc Reynebeau de pointe van zijn intussen geruchtmakende studie toelichten: dat de Vlaamse identiteit niet bestaat maar een discursief middel is ter legitimering van meer politieke autonomie. Het was wetstraatjournalist Siegfried Bracke die, *in tempore non suspecto*, de kwestie voorlegde aan Luc Van den Brande: "Even over die Vlaamse identiteit, meneer de minister-president, u heeft het gehoord van Marc Reynebeau: ze bestaat niet. Bestaat ze wel volgens u?" Van den Brande wrong zich vervolgens in alle mogelijke en vooral onmogelijke bochten om iets van zijn identiteitsconcept te redden, maar zijn intussen hopeloos achterhaalde denktrant – "Ik denk dat er een Vlaamse eigenheid bestaat en dat die te maken heeft met de taal die we spreken, waar we wonen, onze geschiedenis die ons hier aan het water gebracht heeft" – kon uiteraard alleen maar de aanleiding vormen voor meer gemeesmuil. "Met de uitgave van de videocassette 'De opening van het Vlaams Parlementsgebouw' kunnen we nu nog steeds nagenieten van het interview dat Siegfried Bracke bij die gelegenheid had met de Minister-President", noteerde Dieter Lesage naderhand. "Het leek wel of de Minister-President bij voorbaat het gelijk van Anne Morelli en de medewerkers aan het door haar geredigeerde boek *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië wou demonstreren (...)*".⁹⁷

In deze sfeer kon de internationale theorievorming rond naties en nationalisme in Vlaanderen uiteindelijk een travestie worden. Nationalisten maakten arme mensen immers wijs dat ze een natie vormden, terwijl de natie niet bestond. Internationaal onderzoek bewijst het! Zo levert Ernest Gellner Marc Holthof niet alleen de inspiratie om nationalisme als een vorm van "collectieve zelfbegoocheling" te definiëren,⁹⁸ maar brengt deze auteur hem in het essay 'Het fantasma is gans het volk' ook tot volgende overweging:

94 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw [...]*, pp. 140; 241.

95 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw [...]*, p. 242.

96 BRTN-Nieuwsdienst, De opening van het Vlaams Parlementsgebouw 16 en 17 maart 1996, Brussel, TV1 [VHS-cassette], 1996, 75 min.

97 D. Lesage, De nationaliteit van het verleden. Over De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië, in: *Andere Sinema*, nr. 126, juli-augustus 1996, p. 13.

98 M. Holthof, Het verdringen [...], p. 21.

“Nationalistische bewegingen creëren (...) niet naties, nee het nationalisme is slechts een bijproduct van deze dictatuur van professoren die de industrie dienen door de natie één taal, één schrijfwijze, één uitspraak, één cultuur, één ideologie, één volksidentiteit, en vaak ook één Führer op te dringen. De taal is inderdaad gans het volk: het nationalisme is een esthetische educatieve vorm van totalitarisme. Daarom natuurlijk ook dat met De leeuw van Vlaanderen, de eerste succesvolle roman in deze gewesten, Conscience het Vlaamse volk heeft uitgevonden. Want leren lezen, een cultuurtaal opdringen, is voor Gellner precies de essentie van in een nationalistisch keurslijf dwingen.”⁹⁹

Hoe begrijpelijk en goed bedoeld de strijd tegen sommige verschijningsvormen van nationalisme van moreel oogpunt moge zijn geweest, dit gedaas kan nog maar moeilijk worden verdedigd als een zinvolle bijdrage tot de wetenschap of het publieke debat. Toch mag het uiteindelijke effect ervan op de publieke opinie niet worden onderschat. Tegen het einde van de twintigste eeuw kon een artikel in de dagbladers als volgt van wal steken:

“Een van de voordelen van de deconstructivistische geschiedschrijving is dat ze de nationalistische koehandel in symbolen ontmaskert. Er bestaat vraag naar zo'n demasqué: Marc Reynebeaus aanslag op de Vlaamse beweging in Het klauwen van de leeuw (1995) bleef allesbehalve onbesproken, Anne Morelli's stormloop op De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië (1996) beleefde herdruk op herdruk.”¹⁰⁰

“LINKSE LEMMINGEN” EN “ETNONATIONALISTISCHE MANTRA'S”

Aan het begin van de eenentwintigste eeuw blijven de thema's (Vlaams)-nationalisme en racisme/multiculturalisme/diversiteit de publieke opinie domineren en verdelen. Het is ondoenbaar om de loop van de discussies hier nog maar bij benadering te schetsen. Ik beperk me tot enkele indrukken om vervolgens mijn slotbedenkingen te formuleren.

Het lijkt er allereerst op dat het debat over Vlaams-nationalisme meer continuïteit vertoont dan dat over de multiculturele samenleving. 9/11, de moord op Theo van Gogh, de aanslagen in Londen en Madrid, de rellen in de Franse *banlieues*, tal van binnenlandse incidentjes en sinds kort de daden van en discussies over IS-strijders en de vluchtelingencrisis hebben het Belgische migrantendebat de voorbije vijftien jaar

- > Het affiche voor de eerste Hand in Hand-optocht voor verdraagzaamheid en tegen racisme, gehouden op 22 maart 1992. [ADV, VAFA 1935]

— 99 M. Holthof, Het fantasme is gans het volk. Over de man die een natie uitvond door ze te leren lezen, in: *Andere Sinema*, nr. 122, 1994, pp. 18-25 (27).

100 P. Cornet, Opruiming in de poppenkast, in: *De Morgen*, 11 februari 1999.

HAND IN HAND

VOOR VERDRAAGZAAMHEID

NATIONALE MANIFESTATIE
22 MAART, BRUSSEL, NOORDSTATION 14 U.

Organisatie van de Arbeiders, Vredes, Derde Wereld, Milieu, Jeugd, Senioren, Vrouwen en Migrantenbeweging

naar een andere toonaard getransponeerd. De opiniemakers die de Vlaming in de jaren 1990 opzadelden met een chronisch schuldgevoel over zijn naar verluidt ingebakken racisme, kregen er in toenemende mate van langs. Het heette dat in het door hen gevestigde klimaat van verstikkende politieke correctheid alle reële problemen waren genegeerd, ja, verdonkermaand en onbespreekbaar gemaakt. De redenering is op zijn minst vatbaar voor discussie,¹⁰¹ maar ze sloeg wel aan en wordt nog altijd uitgespeeld. Zo protesteerde Mia Doornaert in een door mij al eerder aangehaalde bijdrage niet toevallig tegen de “*sluipende intellectuele capitulatie*” van “*vele progressieve intellectuelen*” die mede verantwoordelijk zijn voor de “*zelfcensuur over de islam in onze landen en media*”.¹⁰²

Nogal wat intellectuelen en opiniemakers verlieten in dit klimaat wat schamper de ‘linkse kerk’ ging heten. En zoals het wel vaker gaat met renegaten tonen ze zich het felst in hun bekering tot het nieuwe geloof. Dat geloof neemt de gedaante aan van een *franc parler*, dat kort samengevat staat voor: het multiculturele model failliet verklaren, progressieve intellectuelen van systematische vergoelijking beschuldigen en durven te verkondigen dat minstens sommige islamieten achterlijk zijn. Een prototypisch geval is Benno Barnard. In 1992 mobiliseerde de dichter achter de schermen van de literaire galavoorstelling Saint Amour nog geestdriftig collega’s om ‘hand in hand’ met hem te betogen onder spandoeken met opschriften als “*Cultuur eindigt waar racisme begint*”.¹⁰³ In 2009 noemde hij Filip Dewinter “*een profeet*”¹⁰⁴ en diens standpunten getuigend van

101 De toch allesbehalve in de periferie opererende Guy Verhofstadt noemde het weinig bijziendwaardige lot van Salman Rushdie in 1992 in *Het tweede burgermanifest* het “*ultieme bewijs*” van de “*onmogelijkheid van de islam om zich in te passen in onze samenleving*”. De islam was dan ook “*in wezen een intolerante en totalitaire ideologie*”, die botste met “*de culturele, morele en juridische voorschriften*” van de westerse democratie. Drie jaar daarvoor had de burgermanifestant al gepleit voor het selectief terugsturen van vreemdelingen. Jeugdzonden van een staatsman die zich intussen tot het ware kosmopolietendom bekeerde? Dan Yves Desmet. Deze zeker in die tijd niet als rechts gebrandmerkte journalist deinsde er op 21 april 1995 niet voor terug om het “*moslimfundamentalisme*” verantwoordelijk te houden voor de bomaanslag op het Alfred P. Murrah Federal Building in Oklahoma City, zoals enkele dagen later bleek nochtans het werk van niet-moslim Timothy McVeigh. Daarbij waren 168 geïdentificeerde slachtoffers gevallen, onder wie negentien kinderen die verbleven in een crèche in het verwoeste gebouw. Directe aanwijzingen waren er niet, maar Desmet zag ‘*circumstantial evidence*’ genoeg om de daders bij voorbaat te identificeren als moslims. Zijn uitleg ging zo: “*De sterkste aanwijzing in de richting van de fundamentalisten is de daad zelf. Zij zijn de enigen met voldoende verziende breinen om een veelvoudige kindermoord te plannen. (...) Het misselijkmakend idee om de eigen maatschappelijke of religieuze idealen te verwezenlijken door een koelbloedige en laffe aanslag op een kinderdagverblijf, kan alleen ontstaan in de geperverteerde geest van een godsdienstwaaninnige.*” Lang vóór 9/11 was het met andere woorden gangbaar om fanatisme en terrorisme willekeurig met moslims te associëren. De aanslagen van 11 september 2001 maakten de reflex gewoon vanzelfsprekender. Zo vond alweer Yves Desmet het niet toevallig vanaf 2002 plotseling niet meer smakeloos om van “*kutmarokkanen*” te spreken. Zie hierover: K. Absillis, *Lost in Vlaanderen*. Hoe de Verlichting het publieke debat versluiert, in: *Knack Wereldtijdschrift*, 2011, pp. 50-57.

102 M. Doornaert, *Dialogo der beschavingen? Word wakker!*, in: *De Standaard*, 6 april 2010.

103 In: J. Vandenbroucke, *Jeroen Brouwers. Het verhaal van een oeuvre*, Amsterdam-Antwerpen, 2005, pp. 228-229.

104 Barnard werd als volgt geciteerd in *Het Nieuwsblad*: “*Wat betreft de gevaren van de islam is*

“een redelijk inzicht in onze multiculturele vrolijkheid”.¹⁰⁵ Het type intellectueel dat hij in de jaren 1990 bij uitstek zelf was, hekelt hij tegenwoordig als *“linkse lemming”*.

Barnards hulde aan dé aartsvijand van de Hand in hand-manifestanten – die de Blokvoorman weg wensten met de slogan *“België is al koud genoeg: Dewinter kunnen we missen!”* – heette achteraf een verkeerd begrepen grapje. Diverse prominente *“cultuurdragers”* verweten Barnard een *“zware inschattingsfout”*, maar namen hem in een open brief in *De Standaard* wel in bescherming tegen de her en der geuite beschuldigingen van racisme.¹⁰⁶ Hun getuigenis over Barnards goede trouw is revelerend. Om te weerleggen dat Barnard *“een soortement fascist”* is, wordt de volgende in privésfeer afgelegde verklaring geciteerd van de gecontesteerde: *“Ik ben tégen het VB. Ik heb niets te maken met volksnationalisme. Ik stel het individu boven de volksgemeenschap.”*

Deze ontboezeming schept echter helemaal geen afstand tussen Barnards kijk op de islam en Filip Dewinters meningen ter zake. Ze betreft immers Barnards houding tegenover het Vlaams-nationalisme, waar hij zich zoals eerder bleek inderdaad altijd een tegenstander van heeft getoond.¹⁰⁷ Het voorval is symptomatisch: terwijl nogal wat gewezen verdedigers van de multiculturaliteit thans meningen verkondigen die ze in de jaren 1990 nog racistisch zouden hebben genoemd, is antinationalisme opmerkelijk vanzelfsprekend gebleven. Zo vanzelfsprekend dat als iemands goede trouw in het éne debat ter discussie staat, een uitspraak uit het ándere debat dit moeiteloos blijkt te compenseren. De in de open brief ontwikkelde redenering komt in feite hierop neer: iemand die géén volksnationalist is, kan per definitie geen racist/fascist zijn. En ze suggereert het omgekeerde, namelijk dat nationalisme een noodzakelijke voorwaarde is voor racisme.

Het zou absurd zijn om te stellen dat het politieke Vlaams-nationalisme niet de ruimte krijgt om een tegenverhaal te ontwikkelen. Met Bart De Wever heeft deze ideologie sinds 2004 juist een democratisch legitiem geachte spreekbuis die allerm minst te klagen heeft over een gebrek aan fora – wat dit betreft ben ik het helemaal met Ico Maly eens. De Wevers discours over identiteit en nationalisme weerklinkt luid en duidelijk

---

Filip Dewinter een profet. Die man heeft het al twintig jaar bij het rechte eind.” S. De Bock & J. Leysen, Benno Barnard ‘blij’ met actie radiale moslims, in: *Het Nieuwsblad*, 2 april 2010. <http://www.nieuwsblad.be/cnt/gst2odbv1>, laatst geraadpleegd op 15 oktober 2015.

¹⁰⁵Overgenomen uit Barnards bijdrage ‘Linkse lemmingen’, verschenen op Knack.be op 7 augustus 2009. De bijdrage is op die plek niet meer te vinden, maar Filip Dewinter nam ze integraal over op zijn persoonlijke website: <http://www.filipdewinter.be/linkse-lemmingen-door-benno-barnard>, laatst geraadpleegd op 15 oktober 2015.

¹⁰⁶Geert Van Istendael et al., Wij verdedigen Barnard. Cultuurdragers steunen gewraakte auteur, in: *De Standaard*, 20 april 2010.

¹⁰⁷Niet alleen schaarde Barnard zich in 1998 achter de leuze: *“Nationalisme is pure dwaasheid”*, in 2006 schreef hij in een bericht aan de bevolking dat *“het mythologische boerenbedrog van het flamingantisme”* neerkomt op gedroom over *“een provinciale, schraapzuchtige, xenofobe, van werkloze en decadente Walen gezuiverde staat”*. Dat dit boerenbedrog desondanks aansloeg, leverde nog de volgende aan de mannen en vrouwen van Vlaanderen gerichte mededeling op: *“U bestaat in niet geringe aantallen uit stomkoppen. U verdient helemaal geen stemrecht. De aap valt te prefereren boven u.”* B. Barnard, *“Mannen en vrouwen van Vlaanderen!”*, 26 september 2006. <http://www.indymedia.be/index.html%3Fq=node%252F4263.html>, laatst geraadpleegd op 11 juli 2015.

en werpt in electoraal opzicht opzienbarende successen af. Het is trouwens goed aangepast aan de eerder besproken inzichten uit het nationalisme-onderzoek – De Wever was jarenlang assistent aan het departement geschiedenis van de KULeuven, schreef verscheidene lemma's voor de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* en kent de geschiedenis en theorievorming rond Vlaams-nationalisme door en door. Maar theoretische *update* of niet – voor Ico Maly is De Wevers door Gellner en Anderson geïnformeerde definitie van nationalisme natuurlijk louter opportunisme –, het Vlaams-nationalisme blijft het mikpunt van kritiek voor een intellectuele bovenlaag die in het publieke debat een sturende rol speelt.

De heterogeniteit van deze bovenlaag kan wellicht niet genoeg worden beklemtoond, maar valt misschien met behulp van predicaten als cultureel-progressief, links-liberaal, extreemlinks en kosmopolitisch losjes te typeren. De groep is zonder meer talrijker, breder en rijker aan symbolisch kapitaal dan het intellectuele kamp dat in de publieke ruimte een Vlaams-nationaal verhaal durft te verdedigen. Dat beperkt zich namelijk nagenoeg tot de in 2008 gevormde Gravensteengroep, die met Etienne Vermeersch, Ludo Abicht, Peter De Graeve en Tinneke Beeckman wel enkele spraakmakende filosofen in de rangen telt. De aan deze groep verbonden historici en politicologen, zoals Bart Maddens, Eric Defoort en Frans-Jos Verdoodt, vinden ook hun weg naar de publieke ruimte, maar worden onder meer door hun IJzerbedevaartverleden en/of expliciete partijpolitieke affiliatie doorgaans minder gemakkelijk als een zuiver 'autonome' stem ervaren. Voorts valt moeilijk te ontkennen dat het cultureel-artistieke aandeel van de Gravensteengroep (filmregisseur Jan Verheyen, stemmenimitator Dirk Denoyelle, ex-radiocoryfee Jean-Pierre Rondas) mager uitvalt naast wie zich de voorbije tijd associeerde met het verzet tegen de electorale successen van het Vlaams-nationalisme. Ik signaleerde eerder al de 0110-concerten waarop onder meer Will Tura én dEUS, Clouseau én Axelle Red, Laura Lynn én Wannes Van de Velde aantraden. Dit initiatief stond in het teken van verdraagzaamheid en de strijd tegen extreem-rechts, maar het is niet zonder betekenis dat nogal wat namen zich vier jaar later, toen de dreiging van het Vlaams Belang was teruggedrongen, maar het project N-VA een nog veel reëlere dreiging was gaan vormen, zouden aansluiten bij een nieuwe oproep tegen "bekrompen nationalisme en de splittingsrage". Deze oproep mondde op 21 januari 2011 uit in de manifestatie 'Niet in onze naam' in de KVS. Tekenden onder meer present: Alain Platel, Bernard Dewulf, Arno, Stef Kamil Carlens, Wim Helsen, Tom Lanoye, Dimitri Verhulst, Will Ferdy, Tom Pintens en Admiral Freebee. De brede cultureel-artistieke consensus wordt overigens geregeld aangehaald als een bewijs dat het wantrouwen tegen Vlaams-nationalisme meer dan terecht is. Zo noteerde ex-VRT-journalist Jef Lambrecht in 2011:

"Het valt op dat het flamingantisme weinig supporters telt onder de zelfbewuste kunstenaars waar het zo trots op is. De paradox is dat hun kosmopolitisme leidt tot 'achterlijk belgicisme'. Jan Declair weigert een ereteken uit de handen van Jan Peumans. Jan Fabre en Michael Borremans decoreren het kasteel in Laken. Tom Barman, Arno en Frederik Sioen organiseerden de 0110 concerten. Vlaamse theatermakers lanceren 'Niet in onze naam'. Clouseau zingt 'Leve België'. De Vlaamse culturele wereld beschouwt de nationalisten niet

als zijn woordvoerders. Geen coryfee blijkt vatbaar voor het volksnationalistisch revanchisme of hij moest Jan Verheyen heten of Jean-Pierre Rondas of Harold Van de Perre of Dirk Van Bastelaere."¹⁰⁸

Als dit artistieke verzet om een theoretische verantwoording verlegen zit, blijft het zich nog altijd graag beroepen op Marc Reynebeau en diens aan anderen ontleende *samples*. Bijvoorbeeld de intussen overleden opera-intendant Gerard Mortier in 2013 toen hij de Hugo Claus-lezing uitsprak: "Over [de Vlaamse] identiteit is ongelooflijk veel onzin verkocht. Weinigen hebben dat zo haarscherp onderzocht als Marc Reynebeau in zijn boek *Het klauwen van de leeuw* (...). Hij ontmaskert de door de Vlaamse Beweging en de Vlaams-nationalisten geconcipieerde identiteit als een artificiële constructie die niet is opgebouwd op concreet waarneembare gegevens maar die werd gedefinieerd in functie van een ideologie." En verderop heet het dat "degenen die onze Vlaamse identiteit hebben uitgedragen" – volgens Mortier de toonaangevende Vlaamse kunstenaars – "maar al te goed de woorden van de eminente historicus Eric Hobsbawm" kennen: "Als politieke bestemming zijn naties een mythe... Naties creëren geen staten en nationalisme, maar omgekeerd... Ik kan niet nalaten op te merken dat geen enkele ernstige historicus van naties en nationalisme een gedreven politieke nationalist kan zijn."¹⁰⁹

Ook op de opiniepagina's van de kranten is de voorbije jaren geregeld strijd geleverd tegen verschijningsvormen van Vlaams-nationalisme. Mia Doornaert, journaliste en gewezen kabinetsmedewerker van Yves Leterme (CD&V), wisselt bijvoorbeeld net als Benno Barnard het thema van de achterlijke islamiet af met het motief van de achterlijke flamingant. In 2007 noteerde ze in *De Standaard* over het nationalisme van de N-VA: "Het wordt niet ingegeven door grootse dromen, maar door pleinvrees, door een zucht naar kleinheid, door de drang knus en klein onder elkaar provinciaal Vlaams te zitten zijn."¹¹⁰ Nog rigoureuzer is het liberale vertoog, waarin vooral Guy Verhofstadt, Karel De Gucht en Matthias De Clercq de problematisering van de "Vlaamse culturele identiteit" en het doorprikken van "de Vlaamsnationale kringredenering" voor hun rekening nemen. De Gucht in 2011: "Mijn lezing van het nationalistische palmares is inderdaad simpel: zonder is gezonder."¹¹¹ De Clercq in datzelfde jaar: "Nationalisme is een gif dat de rede verlamt en gevoelens van afkeer voor de andere stimuleert."¹¹²

108 J. Lambrecht, Hier geen negermuziek. Bij de vlag van Luc Tuymans, oorspronkelijk verschenen in 2011 in het kunstmagazine (h)Art, overgenomen van: <http://www.liberales.be/essays/neger>, laatst geraadpleegd op 12 oktober 2015.

109 G. Mortier, Hugo, kom spoken in Vlaanderen!, in: *De Morgen*, 25 maart 2013. De volledige versie van de tekst verscheen op de website van de krant: <http://www.demorgen.be/expo/hugokom-spoken-in-vlaanderen-a1602499/>, laatst geraadpleegd op 12 oktober 2015.

110 M. Doornaert, Arm Vlaanderen, in: *De Standaard*, 30 november 2007.

111 K. De Gucht, De Vlaamsnationale kringredenering, in: *De Standaard*, 26 februari 2011. Vergelijkbare standpunten in: K. De Gucht, Nogal wat mensen gaan in Vlaanderen verkramp en zelfs foutief om met hun identiteit, in: *De Morgen*, 5 april 2014. <http://www.demorgen.be/nieuws/nogal-wat-mensen-gaan-in-vlaanderen-te-verkramp-en-zelfs-foutief-om-met-hun-identiteit-a1842307/>, laatst geraadpleegd 9 september 2015.

112 M. De Clercq, Liberalen gruwen van nationalisme, in: *De Standaard*, 10 oktober 2011.

Het tekent het opinieklimaat dat Guy Verhofstadt in 2010, achttien jaar na Blommaert en Verschuere, Alain Finkelkrauts pamflet *De ondergang van het denken* als legger gebruikt voor zijn kritiek op het nationalisme.¹¹³ De achttiende-eeuwse Duitse denker Johann Gottfried Herder krijgt dus de zwarte piet toegeschoven. Hij heet “de grondlegger van het identiteitsdenken dat zich uit in het verheerlijken van de eigen volksaard, het bannen van woorden met een vreemde oorsprong, het herontdekken van de volksliederen, het terugkeren naar het verleden en de zogenaamde authenticiteit”.¹¹⁴ Verhofstadt leest het verlangen naar identiteit als een “symptoom” van “onbekwaamheid” om “de moderne, geglobaliseerde wereld te aanvaarden zoals hij is”. En ook voor hem staat buiten kijf: “zonder is gezonder”. De twintigste eeuw heeft hem naar eigen zeggen immers geleerd dat “de uiterste consequentie van het identiteitsdenken” – daar is het spook weer – “de gaskamers van Auschwitz zijn”.

In het debat over nationalisme en culturele identiteit is zo zelfs de auteur van de door Blommaert en Verschuere onder vuur genomen *Burgermanifesten* deels een objectieve bondgenoot geworden van een nieuwe generatie onderzoekers die de laatste jaren de werkelijkheid door een postkoloniaal denkraam zijn blijven observeren. Exemplarisch voor die nieuwe generatie is de publicatie *Een leeuw in een kooi: De grenzen van het multiculturele Vlaanderen* (2009). In deze essaybundel ontrafelt een team van sociologen, antropologen, politicologen en cultuurwetenschappers (onder wie Ico Maly) het al dan niet verborgen racisme dat het spreken over migranten in Vlaanderen volgens hen nog altijd structureel bepaalt.¹¹⁵ Het beeld dat aldus van de Vlaamse natie wordt opgeroepen is dat van een in zichzelf gekeerde leeuw die almaar dieper wegkruipt in zijn kooi. Die leeuw is niet alleen een bange, domme, lichtgeraakte racist, hij is onbekwaam om de moderne werkelijkheid te aanvaarden zoals ze is: multicultureel, heterogeen, divers. De oorzaak van zoveel bekrompenheid wordt in het boek mede toegeschreven aan de Vlaamse beweging. Zo noteren Karel Arnaut en Bambi Ceuppens: “Het feit dat Vlaanderen gedurende vele generaties deze etnonationalistische mantra via de Vlaamse Beweging ingelepeld heeft gekregen, heeft ons inziens bijgedragen tot de vorming van een racistische dispositie.”¹¹⁶ Deze dispositie moet onder meer blijken uit het bestaan van een “Nieuw Vlaams Erfgoed” dat allochtonen uitsluit om ongelimiteerd plaats te bieden aan “een cultuur die oer-Vlaams heet te zijn”.¹¹⁷

113 Overigens leent Verhofstadt zijn munitie bij Finkelkraut al net zo selectief als Blommaert en Verschuere (cf. supra). Tussen zijn neoliberale voluntarisme en het opzettelijk reactionaire cultuurpessimisme van *La défaite de la pensée* strekt zich een grote kloof uit.

114 G. Verhofstadt, Europa zal postnationaal zijn of niet zijn. Guy Verhofstadt tegen de ‘identiteit’, in: *De Standaard*, 24 februari 2010.

115 Een waardevolle oefening beargumenteerde ik elders, zie K. Absillis, *Lost in Vlaanderen*.

116 K. Arnaut & B. Ceuppens, *De ondiepe gronden en de vage grenzen van de raciale verbeelding in Vlaanderen*, in: K. Arnaut e.a. (red.), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Antwerpen, 2009, pp. 28-47 (29).

117 Het breed gedragen verzet tegen racisme is niet aan deze observatoren voorbijgegaan, maar ze interpreteren dit, kort samengevat, op zijn best als goede bedoelingen die contraproductief uitpakken. Zo heet het, in de lijn van Blommaert en Verschuere, dat de exotisering van de ander als mooi, nobel, verrijkend,... het culturele verschil legitimeert waarop het identitaire denken van

Voor auteurs die goed beseffen dat “de ontkenning van de moderniteit (...) niet onschuldig [is]”,¹¹⁸ springen ze lichtzinnig om met de beeldvorming van de Vlaamse natie. Het anachronisme dat ze die natie toeschrijven kan immers bijna wedijveren met de achterstand die de islamiet in de door hen zo scherp (en wat mij betreft vaak terecht) bekritiseerde Vlaamse vertogen wordt toegeschreven. De inspanning om hun discours te ‘de-culturaliseren’ komt neer op een marxistisch aandoende ‘economisering’: de arbeidersklasse is slechts het slachtoffer van de Vlaamse ‘racistische dispositie’ waarvan de ware oorzaak in de door de (klein)burgerij gedomineerde onderbouw wordt gezocht: “De geschiedenis van de twee voorbije eeuwen leert ons dat kolonialisme, pseudowetenschappelijk racisme, de verwevenheid van dit racisme en politiek beleid, zoals in nazi-Duitsland niet de producten zijn van een domme, immorele arbeidersklasse, maar van een dominante middenklasse die haar eigen belangen wil veiligstellen.”¹¹⁹

Zo komen we weer aardig in de buurt van *Het klauwen van de leeuw*, waarin Marc Reynebeau al verklaarde dat de Vlaamse beweging “met uitzondering van het Vlaams Blok nooit een betekenisvolle achterban bij de laagste sociale groepen heeft kunnen uitbouwen”: “als de arbeiders zich niet uit eigen beweging achter het flamingantisme schaarden [zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog], werden ze daar langs niet-democratische weg toe gedwongen.”¹²⁰ Ook voor Reynebeau is het essentieel om de Vlaamse beweging strikt te onderscheiden van het proletariaat: “als nationalisme is [de Vlaamse beweging] volkomen afwezig gebleven in alle grote etappes van de sociale strijd, waardoor ze geen enkele verdienste heeft verworven in de sociale noch de politieke ontvoogding van het Vlaamse volk”.¹²¹ Het mag intussen niet meer verbazen dat Jan Blommaert deze beweringen in zijn bespreking van *Het klauwen van de leeuw* destijds geestdriftig bijtrad: “Het was vrijwel te allen tijde een beweging die uitging van de kleine burgerij, de lagere clerus, en een enkele upperclasser, en de beweging droeg dan ook de sporen van een kleinburgerlijk waardenpatroon en een kleinburgerlijke politieke positionering.”¹²²

De vraag die naar aanleiding van de laatste citaten moet worden gesteld is of er achter deze economische analyses – ze ensceneren een soort klassenstrijd – uiteindelijk geen ‘culturalistische’ logica schuilgaat. Met de hem toegeschreven spontaanwijze, verdraagzaam-brave inborst wordt de arbeider hier opgevoerd in een rol die

---

rechts teert. Op zijn slechtst is er zelfs geen sprake meer van goede bedoelingen, maar van commercieel opportuniste: de belangstelling voor adoptiekinderen wordt door Ceuppens en Arnaut terloops vergeleken met de handel in postorderbruiden. K. Arnout & B. Ceuppens, *De ondiepe gronden* [...], p. 46.

118 S. Bracke & N. Fadil, *Tussen dogma en realiteit. Secularisme, multiculturalisme en nationalisme in Vlaanderen*, in: K. Arnout e.a. (red.), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Antwerpen, 2009, pp. 93-110 (99).

119 B. Ceuppens & S. De Mul, *De vergeten Congolees. Kolonialisme, postkolonialisme en multiculturalisme in Vlaanderen*, in: K. Arnout e.a. (red.), *Een leeuw in een kooi. De grenzen van het multiculturele Vlaanderen*, Antwerpen, 2009, pp. 48-67 (66).

120 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw* [...], p. 240.

121 M. Reynebeau, *Het klauwen van de leeuw* [...], p. 241.

122 J. Blommaert, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw* [recensie], in: *Samenleving & politiek*, jg. 31, 1996, nr. 1, pp. 45-47 (45).

sterk doet denken aan die van de nobele wilde. De nationalistische kleinburger wordt daarentegen 'gehomogeniseerd' en 'geabnormaliseerd' tot diens antipode: een geboren en onverdraagzaam sujet dat uit opportunistische morele principes versjachtert.

ENKELE SLOTBEDENKINGEN

Ter aanvulling van mijn bespreking van *N-VA. Analyse van een politieke ideologie* heb ik, onvermijdelijk schematisch, het verloop geschetst van twee discussies die de voorbije kwarteeuw de publieke opinie in Vlaanderen sterk hebben beheerst: één rond nationalisme en één rond multiculturalisme (het laatste discussie werd de voorbije vijftien jaar meer en meer verengd tot een debat rond de islam en de moderniteit). Het is opvallend dat beide sowieso niet scherp afgrensbare discussies voortdurend op elkaar ingrijpen. Tegenstanders hernemen en weerspiegelen elkaars denkpatronen en strategieën. Het ene kamp speelt zijn realiteit uit tegen de 'politieke correctheid' van multiculturalisten, het andere kamp zijn realiteit tegen het 'valse bewustzijn' geïnstalleerd door Vlaams-nationalisten. De moderniteit wordt daarbij voortdurend in stelling gebracht tegen tradities en de verlichting tegen opvattingen die daarmee onverzoeikbaar worden geacht. Tegen deze achtergrond komt het in het begin van dit artikel besproken proefschrift van Ico Maly in een helderder perspectief te staan.

Ten eerste blijkt de kwalijke rol die Maly Bart De Wever toeschrijft, niet origineel: in de jaren 1980 en '90 was het Geens' en Van den Brandes nationalisme dat werd getypeerd als ogenschijnlijk gematigd maar in wezen minstens zo gevaarlijk als de kopstukken van (toen nog) het Vlaams Blok. Wat de theorie rond naties en nationalisme betreft, ligt Maly's studie helemaal in het verlengde van het populariserende nationalisme-onderzoek zoals dat in de jaren 1990 werd bedreven. De neiging tot eenzijdige instrumentalisering en cherrypicking inclusief: de twintig jaar geleden al tot clichés vermalen en intussen echt wel hun houdbaarheidsdatum voorbijgestreefde citaten van Hobsbawm worden ook hier nog eens opgediend.¹²³ Dat het internationale nationalisme-onderzoek intussen geëvolueerd is en er sindsdien ook meer genuanceerd en methodologisch diverser onderzoek naar de geschiedenis van de Vlaamse beweging is uitgevoerd (zij het dat het de publieke opinie minder kon beroeren): daarvan in deze *Analyse van een politieke ideologie* geen spoor.¹²⁴

123 "Het is (...) niet zonder reden dat Hobsbawm in zijn standaardwerk *Nations and Nationalism since 1780* schrijft: 'Een serieuze historicus van naties en nationalisme kan geen overtuigd politiek nationalisist zijn. (...) Nationalisme vereist te veel geloof in wat overduidelijk niet waar is.'" I. Maly, *N-VA [...]*, p. 189.

124 De intussen verschenen analyses die de inzichten van Anthony Smith wel verdiscontenren, worden door hem niet meegenomen (bv. H. Van Velthoven, *Over mythe, symboliek en interpretatiekaders. 1302 en de Vlaamse beweging*, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 62, 2003, nr. 4, pp. 279-289). Eveneens blijft buiten beschouwing de stelling van de door Maly nochtans geregeld aangehaalde Louis Vos dat "de ethno-symbolische benadering (...) noodzakelijk is om het nationalisme te begrijpen". L. Vos, *De werkelijkheid van de verbeelde natie*, in: R. Beyers (red.), *Europa: identiteit en identiteiten*, Brussel, 2003, pp. 7-33 (13).

Op een ander vlak komt de betiteling van het nationalisme van de N-VA als een obscurantistische antiverlichtingsbeweging niet uit de lucht gevallen. Om de erfenis van de verlichting is de laatste decennia veel te doen geweest. Oprechte bezorgdheid over politieke idealen lijkt daarbij vaak ondergeschikt aan strategische overwegingen.¹²⁵ Overtuigingen en personen buiten de verlichtingstraditie plaatsen functioneert als een van de meest efficiënte stigma's in de publieke ruimte. Niet alleen de islamiet (de andere) is er het slachtoffer van. Het lijkt er sterk op dat het onvermogen om met de 'ander' om te gaan deel uitmaakt van een alternatief 'homogeniserend' discours over Vlaanderen, waar het onderzoek naar het migrantendebat en het onderzoek naar Vlaams-nationalisme (of althans dat deel dat in de publieke ruimte resoneert) samen toe bijdragen. Het dringt de Vlaams-nationalist in het bijzonder, maar impliciet vaak ook de Vlaamse (klein)burger in het algemeen, de weinig benijdenswaardige rol op die de islamiet vervult in het anti-islamvertoog. De essentie van deze rol is oneigenheidsheid, of onaangepastheid aan de moderne realiteit. Die zou zich in het geval van de Vlaming manifesteren in een verlangen naar een aan nostalgie en provincialisme ontsproten, van alle moderne kwalen gespeend gebleven idylle en zich in ideologisch-filosofische zin vertalen in een verzet tegen de verlichting.

Met name dit verzet tegen de verlichting wordt in het proefschrift van Maly opgevoerd tot een paroxisme. Het illustreert zo dat polarisering geen goede voedingsbodem is voor wetenschappelijke geraffineerdheid. Wie zich enigszins thuis voelt in de postkoloniale denktraditie kan zich na Maly's drieste optreden alleen maar afvragen welke kritiek nog mogelijk is op het imperialisme, het utopisme en het eurocentrisme van de verlichting, een kritiek die de grondslag van het postkoloniale en postmoderne denken vormt. Mag nog worden gewezen op de schaduwzijde van de verlichting zoals pakweg Foucault dat deed, een denker die Maly voor het overige gretig lijkt te citeren? Hoe valt de door Maly als een realiteit geponeerde diversiteit of zelfs hyperdiversiteit eigenlijk voor te stellen zonder dat een zeker particularisme ons denken 'besmet'? En hoe kun je überhaupt ontsnappen aan het stigma van reactionair als je de schrale dialectiek verwerpt waartoe Sternhell de westerse ideeëngeschiedenis sinds de achttiende eeuw herleidt?

Voor Sternhell is het antwoord op die laatste vraag eenvoudig: niet. Wie niet blind kiest voor zijn verlichting veroordeelt hij tot het kamp van de vijand. Postmoderne kritiek op de ideologie van de verlichting staat voor hem gelijk met post-collaboratie; zijn misprijzen voor Jacques Derrida's deconstructie van de universele pretenties van

---

¹²⁵ Het fenomeen beperkt zich niet tot Vlaanderen: "Het is vandaag mode van links tot rechts, van neocons tot radicalen om zich op de verlichting te beroepen als kenmerk en logo van het Westen en de bodem waarop de liberale democratie is ontstaan. De verlichting heeft daardoor in het intellectuele debat ineens een plaats op de eerste rij gekregen die ze sedert generaties niet had gehad. Waarbij vaak, zoals dat gaat, slagwoorden en kennis uit tweede of derde hand via de populariserende informatie-industrie circuleren met dezelfde standaardkaart van grote namen en citaten. De verlichting is een rondcirkelende asteroïde in de publiciteit geworden die zich allang heeft losgezongen van het moederlichaam." H.W. von der Dunk, *Op schuivende planken. Nederlandse perikelen in het licht van zijn verleden*, Amsterdam, 2007, pp. 12-13.

de verlichting is onmiskenbaar.¹²⁶ Het werk van Zygmunt Bauman, naar mijn overtuiging een van de meest lucide critici van de moderniteit, is zoals eerder bleek evenveel afkeuring beschoren. En de invloedrijke essays die Horkheimer en Adorno bundelden in *Dialektik der Aufklärung* (1944) doet Sternhell in een noot af als het product van een tijdelijke zinsverbijstering.¹²⁷ Geef mij dan toch maar Michel Foucault, die tirades als die van Sternhell van de hand zou hebben gewezen als een typisch voorbeeld van “*le chantage à l’Aufklärung*”.¹²⁸ Het is niet omdat de erfenis van de verlichting tot vandaag belangrijk en waardevol blijft, dat we verplicht zijn om er eenvoudigweg ‘voor’ of ‘tegen’ te zijn. Integendeel, schreef Foucault: “*Cela veut même dire précisément qu’il faut refuser tout ce qui se présenterait sous la forme d’une alternative simpliste et autoritaire: ou vous acceptez l’Aufklärung, et vous restez dans la tradition de son rationalisme (ce qui est par certains considéré comme positif et par d’autres au contraire comme un reproche); ou vous critiquez l’Aufklärung et vous tentez alors d’échapper à ces principes de rationalité (ce qui peut être encore une fois pris en bonne ou en mauvaise part).*”

Allicht ten overvloede, maar wat mij betreft dwarsboomt mentaliteitsgeschiedenis à la Sternhell ernstige bezinning en onbevagen nieuwsgierigheid. Ze miskent bovendien het kritische ethos dat meer dan om het even welke concrete overtuiging de kern van de verlichting uitmaakt. Als effect van een zelfverklaard verlichtingsdiscours kan dat uiteraard alleen maar hoogst ironisch heten. De wetenschap in Vlaanderen heeft bij deze aanpak alvast niets te winnen. Net zomin als het publieke debat, dat, tenminste wat de in deze bijdrage behandelde hangijzers aangaat, de voorbije kwarteeuw inderdaad geregeld een nogal schrijnend tekort aan verlichting heeft vertoond.

126 Z. Sternhell, *The Anti-Enlightenment Tradition* [...], p. 34.

127 “Published in 1944, the work of the two philosophers of the Frankfurt school was written under the immediate impact of the disaster that had overtaken Europe. The only explanation they could find at the time was that the whole of European culture bore the responsibility, and since Europe was the Enlightenment, the origin of the evil was necessarily to be found in the *Aufklärung*. The idea that it was precisely the Anti-Enlightenment tradition that was the cause never occurred to them.” Z. Sternhell, *The Anti-Enlightenment tradition* [...], p. 446, n. 6.

128 M. Foucault, *Dits et écrits 1954-1988*. Tome IV 1980-1988, D. Defert & F. Ewald (eds.), Paris, 1980, pp. 571-572.